

Geographist,
Physico-Economist

Och
Historist Beskrifning,
Öfver

Birkala Socken

Uti
Åbo Högdingedöme,

Af
DANIEL HALL,
Commissions Landmätare i Finland.

Politiska Geographien.

S. 1.

Birckala Socken är belägen uti Stor-Förskendömet Finland, Åbo Höfdingedöme, Biörneborgs Län, Åbo Sticht, Biörneborgs Lagsaga, Öfre och Nedre Satakunda Héraders Domsaga och Öfre Satakunda öfre dels Fögderi, men genom Kongl. Maj:ts Nådiga Låne-fördelning af d. 20 Jun. 1775 hafwa Trettio tre hemman af denna socken kommit at underlyda Tavastehus Län. Närmaste Stad är Tammerfors i Biörneborgs Län, som ligger invid sockne-gränsen; til Tavastehus stad räknas ifrån Moder-Kyrkan, så fjo som landvägen $9\frac{1}{4}$ mil, til Biörneborg om vintertiden 11; men om sommaren 15; och til Åbo $17\frac{3}{4}$ mil.

S. 2. Socken innefattar $4\frac{3}{8}$ quadrat milar, 69 byar, $83\frac{1}{2}$ förmedlade och 87 oförmedlade mantal, samt 181 hemman.

S. 3. Af fem andra omgifwes denna socknen, nemligen i N af Messuby, i S S af Lempåla, i S och S W af Wesilar, i W af Karcku och i N W samt N af Tavastehus.

S. 4. Näerne, som omsatta socknen, äro til antalet 52, och de som omringa byar och hem-

Hemmans ågorne äro 237. Någre så eller allenast fyra af desse woro för refningens början laga fem-stena rör, utan bestodo antingen af berghållar, ofanteliga stenar, rösen, grovar, gamla kullfalta trån, fållor, bäckar, forfar, små flödar, åmynningar, uddar, holmar, gårds gårdar, broar, nedslagna pålar, stenrösen omkring trån och stubbar, bergsknallar, torra och växande träd, stenar eller berg med inhuggne fors och bomärken, wägar, båthamnar, qwarnar och husknutar: men sedan alla ågotwister, så inom som omkring socknen, samt hwarje hemmans uti byalagen genom förrättade storstkiften upkomne enskilda andelar af åker, ång, skog och mark, och medelst Skogdelnings Rätternes laga åtgärd, til sockneboernes wgemena nytta och förköfring i framtiden, samt med deras nog lindriga föstnad, lagligen stadfästade blifwit, äro Nio hundrade trettio sex laga fem-stena och delda Måer, til efterwerldens säkra och oföränderliga kunnskap, uprättade.

S. 5. Större delen byar äro til sina ågor med råer affskilde. En del hafwa sina bohlsstäder och åkrar enstakade, men samfällige i skog, andra åter affskilde til åker, ång och skog, men samfalte i utmärken, icke at förtiga, huru åtskillige hemman hafwa flere urskiels ångar och skogar, på andra byars ågor,
samt

samt byalagens åkrar och ångar uti nog smala tegar fördelta, hvaraf kan slutas, at ågos blandningen i denna socken varit i sin högsta grad: men är genom storskifts delningarne aldeles utrotad.

§. 6. Den inom sockne-gränsen befintliga, dels upodlade, dels brukbara och obrukbara mark, är af följande widd:

1:o Upodlad Mark.

	Tunnel.	R:pr
Åkerjord	2846	2 $\frac{1}{4}$
Ångsland	6729	8
Humle- och Ryddåårdar	6	30 $\frac{3}{4}$
Hustomter och gårdsplatser	44	3 $\frac{7}{8}$
Diken i Åkrar	35	9
Soldate- och Dragone-åaor	66	7 $\frac{5}{8}$
Summa	9727	29 $\frac{1}{2}$

2:o Brukbar Mark.

God Barr- och Lof-skog	29398	27 $\frac{1}{2}$
Betes-slätter och affwedjad skog, tienlig til upodling	26618	
Rårr och Mosar, beqwäma til upodling	1613	25 $\frac{1}{4}$
Mosar mindre beqwäma til upodling	950	
Stenbunden, måst affwedjad mark, här och der med skog bewärd	8074	17
Summa	66655	5 $\frac{3}{4}$
Σ 3		3:0

3:0 Obrukbara ställen.

Wägar	164	7
Watten	20722	2 $\frac{3}{4}$
Berg och kala stenholster	2362	$\frac{3}{4}$
	23248	3 $\frac{1}{2}$
Summa S:rum	99631	6 $\frac{3}{4}$

S. 7. Om hela socknens widd delas emellan 83 $\frac{1}{2}$ mantal, så tilfaller hwardera 1193 tunneland. Om den brukbare med den upodlade marken delas samma mantal emellan, undfår hwardera 914 tunneland. Om den brukbare marken ensam fördelas, belöper det sig til 798 tunneland. Om den upodlade marken tages under delning, bekommer hwart mantal deraf 116 tunneland. Om åkerjorden delas, bestiger den sig til 34 tunneland, 2 kappl., och om sluteligen ångmarken på lika sätt delas, får man 80 tunneland, 18 kappl.

Men som genom de förrättade mät. och delningar utrönt blifwit, at på det största halft mantals hemman belupit sig 30 tunnlands åker, 104 tunneland 28 kappland ång, och 2289 tunneland skog; på det minsta åter 7 tunneland, 23 kappland åker, 18 tunn. 14 kappl. ång och 239 tunn. skog; så finnes skillnaden af mantalens godhet och storlek nog märkelig.

Denna skiljaktighet uti mantalens nu befinteliga godhet och storlek, får wål mycket tillfriskwas den omständigheten, at hemmanens methodiska Ref. och Skattnäggning i de äldre tider estersatt blifwit: men så lärer hemmansbrukares anwända olika flit, drift och styrka wid ågornas förbättrande och den tienlige jordens upodlande, icke eller böra lemnas utan asseende.

S. 8. Likaledes befinnes, at den upodlade marken förhåller sig til hela socknen, som 1 til 10; til brukbara marken förhåller den sig som 1 til 5, 8: til brukbara marken som är tienlig til upodling, som 1 til 3: hwaraf följer, at $250\frac{1}{2}$ sådana hemmantal som de $83\frac{1}{2}$ mantal, hwilka nu befinnas, kunna ännu komma til i socknen, som tilhopa göra 334 mantal.

Åkerjorden i socknen förhåller sig til ångslandet som 1 til 2, 36; til det upodlade som 1 til 3, 4.

Ångslandet förhåller sig til det upodlade, som 5 til 7.

Om Capellboernes åker, ång och skogsmark jämföres emot Moderkyrkobyggarnes, finner man, at de förra, som utgöra allenast $32\frac{1}{2}$ mantal, hafwa 4140 tunnel. mera tienlig jord, än de senare, hwaraf följer, at $18\frac{1}{2}$ mantal än kunde tillkomma i Capellet, innan det blifwer så bebodt, som Moderkyrko socknen

nu är, då öfverskotts-jorden åstven är oberäknad, samt at det olofliga swedjandet på det förra stället ersätter, hvad som uti åkerbruket brister.

S. 9. Efter jordbooken, äro byarna färre til antalet än efter namnet och skiljaktigheterna i belågenheten, härflytandes ofelbart deraf, at då en nybyggare antingen med eller utan tillstånd, i de äldsta tider satt sig ned på en Bohlby mark; har nybygget i råkenstaperna blifwit fört under samma bohlby: men när han med tiden förwårswat sig först afgårda och sedan bohlby-rätt, samt sedermera genom sina barn och mågar blifwit stamsfader til flere hemman eller en by; har byn förblifwit i jordeböckren under samma bya-namn, som stamsfadren varit upford.

Således äro byarna efter jordeboken 63, men efter namnen hafwa de blifwit 69.

Enligt 1701 års jordebok, hafwa de oförmedlade mantalen varit $98\frac{1}{2}\frac{2}{4}$ och de förmedlade 87, af hwilka den tiden varit 58 $\frac{2}{3}$ Krono, 9 $\frac{1}{3}$ Grälse och 19 Skatte, men uti 1765 års jordebok äro de förmedlade mantalen 83 $\frac{1}{2}$, af hwilka 64 $\frac{7}{8}$ äro Krono skatte, 6 $\frac{1}{2}$ Grälse, utom 2:ne Göterler som ej hafwa några mantal, och 13 $\frac{1}{2}\frac{1}{4}$ Krono; hwaraf kan slutas, at sedan år 1701, 3 $\frac{1}{2}$ mantal blifwit förmedlade och 45 $\frac{2}{4}$ mantal skatte-löste, och

at

at frälse-mantalen nu äro $3\frac{1}{4}$ mantal mindre än år 1701, härör deraf, at sedan då warande Capltain, Frants von Pfaler och des barn, hwilka genom försäld Kongl. Resolution under lifstids frälse innehafte åtskilliga hemman i socknen, med döden aflidit, hafwa samma hemman til Kronan återgått.

Hemmanen äro 14 frälse, (neml. 3 allodiala Gäterier, och 11 strögods, som jemte åtskilliga Rusthåll och andre hemman, innes hafwas af Adelige Familjerne, Frherre Melin, Späre, Skalm, Blåfield, Jägerschöld, Granfelt och Bräkel, at ej förtiga, det Dewala berustade Gäterie af Uglerwi, och Nahola Rusthåll af Sinkerbergiska, samt Carla af Morgonstierniska Familjerne fordom blifwit innehafde. Denne senare gård är, i anseende til des wackra utsikt och belägenhet, i socknen wäl känd, samt äges nu af Plantage-Directeuren i Finland och Chemies Professore i Åbo, samt Riddaren af Kongl. Wasa-Orden Herr Pehr Adrian Gadd, hwilken här blifwit född och upfostrad), 146 Skatte, 21 Krono; af hwilka sistnämde 7 äro Militie Boställen, 3 hörande under Kongl. Lif-Dragone och 4 under Kongl. Biorneborgs Låns Infanterie Regemente, 3 Ecclesiastiska boställen, et Kyrkoherden och et hwardera Capellanen tilhörige, och 19 Rusthåll, hwar

af 2 niuta Säteries frihet, tillsammans 181
Bohlstäder. Dragone-torp äro 19, Sol-
date 42 och dagswerks 102.

§. 10. Alla byar och hemman i socknen
äro anlagde måstadels wid stränderne af Py-
häjervi och Näsijervi siöar, dels ock wid
andra mindre siöar, strömmar och åar, hwar-
före deras låge är nog högländt och artigt.
Närmast byarne äro bördige och wacker-
a åker- och ängsfält, dock äro de måsta, eller utan-
garna på ganska många ställen i Fogen fring-
spridde.

Socknens Moder-kyrka är belägen på
Prestegårdens egor, på et sidlåndt ställe, med
lös lergrund, söder om och sexhundra tre-tio
fem alnar ifrån Pyhäjervi siö, hwaras händt
i de förra tider eller innan strömmrensningarne
åren 1757 och 58 uti Nockia och Bljfs For-
sar förrättades, at man, i synnerhet wärtis-
derne, wid öfwerflödigt watern, med båt fun-
nat komma hardt när til kyrko-plancket. Kyr-
koherdegården är et stycke derifrån wid stran-
den af Pyhäjervi siö, på et ganska nöjsamt
och fördelaktigt ställe, och Capellans-bordet
ligger $\frac{1}{4}$ -dels mil ifrån kyrkan på norra sidan
om samma siö. Under denna Moderkyrka
lyda twänne Capell-kyrkor.

1:o Harju Capell ligger $\frac{1}{4}$ -dels mil N
ifrån Moder-kyrkan, på en torr och wacker
plan

plan, tått inwid almånnas landsvägen, som ifrån Åbo stad genom socknen framlöper til Tammerfors och Sawastehus, och är Capellans-bordet hart nära til kyrkan uti Tohloppi by.

230 Peräcunda nya Capell-kyrka är belågen måst norr ut ifrån Moder-kyrkan, uppå et slätt hälleberg inwid Mäjerwi by, väster om och hart när den landsväg, som genom denne by, Teisko och Kuru Capeller, samt Kuorwesi socken och så widare til Österbotn framlöper. Watn-qwarnar eller sqwal-tor äro 24, af hwilka de bättre mala 5 a 6 tunnor råg i dygnet; härutom finnas äfwen 3:ne hlul-qwarnar, som mala 20 a 24 tunnor i dygnet hwardera. De förra äro alla til husbehofs-måldens förrättande, men de senare mala för tull-afgift.

Sem wäder-qwarnar finnas i socknen.

S. 11. Den almånnas landsvägen, som ifrån Åbo stad längst igenom socknen framlöper, fördelar sig nära wid Harju Capell-kyrka uti 2:ne grenar, af hwilka den ena genom Messuby och Kangasala socknar går åt Sawastehus Län, den andra åter genom Sawastehus och Iskalis socknar til Österbotn, och af denna utgår en annan gren wid Mäjerwi by genom Teisko til Kuru Capell och Kuorwesi socken samt sedan widare äfwen til Österbotn,
Wägar

Wägarne, som ömsesides hafwa wackra fäoar, bördiga åker, och ångsfält, lemna de resande om sommar-tiden glada utsikter, äro lagom breda, litet difade, med ringa sandgrus-fyllda, och intaga 88 tunnel. och 1 kappl. widd.

Emellan den wid Harju kyrka omnämde wäga-gren och Tammerfors, hwaröfwer landswägen ifrån Ryfka gränsen genom Estwastland til Björneborgs Län och denne socken framlöper, infalla inom en half mils wäg många trånga passager och defileer, hwilka under förefallande frigs-oroligheter af en commenderande General i synnerhet borde med upmärksamhet anses och besättas, helst passagen så til Österbotn och norra wägen til Swerige, som ock ingången til hiertat och måstadelen af Björneborgs Län, härigenom wore förwarad. I fall ock dessa defileer af en fiende wore occuperade, så at wägen til Österbotn för honom wore öppen, så förekommer icke des mindre en genwäg ifrån Kangantaka by igenom Winsjö-skogen til Kyro socken, hwarigenom des flanc oförmodadt kunde angripas. År 1713 gjorde ock den Swenska Armeen, emot den fienteliga någon tid behörigt motstånd wid Tammerfors ström, hwar wid bron förstördes och några jord-wallar upkastades.

De öfriga socknes och bya wägarna, som på flera ställen genomskära socknen, kunna dels färdas med kárta, dels áro de rid- och gångvägar, af bättre och sämre beqvámli-
het, allt som marken af sig sielf ár mer eller mindre ländig, innefatta tillsammans med de öfrwannämde 164 tunnel.

Öfwer en sand-ås wold Vissala by, som formerar en smal hals eller landrygg, emellan Näsijerwi och Pohájierwi siöar, förekomma åtskilliga små å Chartan utmärkte vägar, på finsta ruminpundarit eller likvägar falla de, af anledning, at wold Christendomens början, menige man ifrån Keuru och Rouwesi socknar deröfwer fört sina döda at be-
grafwas i Birckala kyrka, som då warit den enda, hwarest flera kringliggande socknar sin Gudstienst förrättat.

S. 12. Några ättehögar eller på finsta så kallade lapinrauniot, áro i markerne fund-
ne, af hwilka en på Keuharitari holme under Niemis rusthålls egor, derföre förtlenar om-
talas, at jag om sommaren år 1762, sedan stenröset blifwit fullastadt, som bestod af störs-
re och mindre stenar, deribland uphemtade åts-
killige sönderslagna stycken af en urna, hwil-
ka sammanpådade liknade en rund fruka,
hwars diameter efter uträkning befants haf-
wa warit i det närmaste siu geometriska tum-
mate

materien war af en alman lera, inblandad med någon grof sand, och röjdes derpå mårten och intryck efter nog grofwa finger-åndar, ofelbart tillkomna under kårilets förståndigande, då ämnet varit suktigt och wekt, samt at krukkan varit i eld, wilstnade des rödaktiga färg.

Häraf kan man sluta, at det hos Götherna uti Odens tid öfliga sätt, at begrafwa sina döda, icke eller varit Finnarne obesant, fastän med den skillnad, at dessa inrättat sine högar af sten, då de förra gjort dem af jord.

Uti Wijs Gäteries Östra åker förekommer en fyra alnars hög jordhög, som på finsta kallas junkarinmåttas, hwarom en ural gammal sägen ännu förwaras, at i hedendomen här skal blifwit offradt åt finsta Guden Junkari, hwadan det torde harröra, at Finnarne än i dag kalla en stor Herre Junkari.

Äfwen så finnes på Kirkontausta byars egor i Harju Capell en backe, Kåråjäntörmå eller Tingshögden kallad, hwarest fordom lag och rätt under bar himmel skal blifwit skispad menige man emellan.

Likaledes företer sig et ställe, hwarest uti Konung Sigismundi tid et klubbe-krig skal stått, hwarom så wäl som de twänne förenämde minnesmärken Hr Prof. och Riddaren

daren Gadd uti ſin år 1751 utgifna Economiſka Beſkrifning om Satalunda Håraders norra del, gjort en omſtändeligare berättelſe.

S. 13. Jordytan til ſit utwärtas ſkaphynne, låge och blandning, är här liksom på de fleſte ſtällen i det fringliggande landet; ty ſällan komma här några wida fält eller ſlätter i ögnafikte, utan ojämnheter ſes alleſtådes i jordlåget, höga ſandåſar, förſtörde berg, med backar och bråſtupor, grus och ſtenblandade jordhögder mötas ömsom, hwilka ofta nedböja ſig med fullriga högder i ſkogrika dalar, nöſſamma lunder, och oftast ſänka ſig i fiſkrika ſjöar, ſtrömande forſar, rinnande åar och bäckar, hwilka alla genom Kumo ålf afbörda ſig i hafwet.

Natural-Geographien i almänhet.

S. 14. Polhögden för ſocknens Moderkyrka är efter anſtålda obſervationer i det närmaste funnen 61 gr. 20 m.

Magnet-nålens declination å de brukeliga landtmätare-compaſerna, är befunnen 9 gr. 15 m. Weſterlig.

S. 15. Den högſta åſen, ſom wid Viſpala by på ſocknens ſydöſtra ſida inkommer, fördelar ſig wid Harju Capell uti twänne grenar, af hwilka den ena måſt uti nordväſt ſtrå-

ſträcker ſig genom denne, Lawaſtkyro och Skalis ſocknar till Öſterbotn, och har communication med den i Herr Tunelds Geographie omtalſta ſandtryggen eller Manſelkä; den andra grenen åter går måſt i väſter, genom denna till Karku och Mouhijärwi ſocknar, hwareſt den ock ſmåningom förlorar ſig.

Några mindre åſar förekomma ock i ſocknen, men de hålla icke alltid enahanda ſträckning, utan böja ſig åt flere wåderſtrek.

Besynnerligt förefaller det en åſkådare på flere ſtällen af de höga ſandåſarna, ty derſtådes föreſtäller ſig landet liksom i wågor och tyckes mycket likna en gammal ſjöbotn. Worre det ej genom föråttade afwågningar beſant, at landet härſtådes ligger ungefärligen 50 ſamnar högre än hafſbandet wid Björneborg, ſamt wattunginsknings- hypotheſen, af ej mindre afledne Landtmäterie- Directeuren Ruzneberg än Herr Öfwer- Directeuren Marelus, med öfwertygande ſkäl twiſwelaktig giord; ſå torde mången än kunna wara inbillad af den gifningen, at denna orten i de äldre tiderna åfwen ſtått under watn.

S. 16. Wattu- ſträckningarna, ſom på många ſtällen genomſkåra ſocknen, lemna ej mindre ſunda än nöſſamma och glada boningsſtällen, gifwa beqwäma wattu- ledningar ifrån åkrar, ångar och fårr, fördelaktiga ſtällen till wattu-

wattuswerks anläggande, tjenliga tillfällen at fiska, samt båt- och segelsleders öppnande til communications och rörelsens otroliga lättande och underhjälpande.

Wid denna siftnämnda af naturen gynnade förmon får jag anmärka, at emedan genom de uti Näsä och Wiks forshar åren 1757, 58 och 60 med Kronans nog ringa kostnad förrättade strömrensningar, wattus horisonten uti Puhäjäwi siö, så wäl som de uti Wesilar och Lempälä socknar warande siöar, til flere fot affallit, hwarigenom flere hundrade laß ång, til landtbrukets förköfning tillkommit; så borde samma gagnande göromål, som nu i flere år legat i linda, ej allenast fortsättas, utan ock så widt verkställas, at den för flere tider tillbaka påtänkte samt til sin möjlighet undersökte durchfarten, genom landet til Biörneborgs stad, kunde öppnas.

Natural-Geographien i synnerhet.

S. 17. De högsta och förnämsta berg som i socknen finnas, äro Linnanwuori, Torisewa, Maula och Kockowuori, af hwilka Torisewawuori är högst, ty här kan man under klar himmel räkna tio sockne-fyrkor, och synes hela socknen lika som liggande i en dal. Om Linnanwuori eller slottsberget,

E

förs

förwaras ännu en fornsågen, at under Klubb-
be-friget, hwarom i S. 12. är nämt, man
der warit sinnad upbygga et slott, och synes
än i dag, på högsta fullen af berget, anled-
ningar dertil, i thy en hop ofanteliga och of-
wen mindre stenar i en cirkel-rund och något
rymlig ställning der blifwit sammanlagde, och
på hwarandra stälde.

Deßa berg äro til utseendet mycket ofäm-
ne och förstörde, samt utwisa på fullarne sto-
ra hålor, klippor, branta och ofta lodräta
flystor med sönderkroßade ras och stenrösen
öfwerstielppte och hölgde, emellan hwilka nå-
gra gamla och mariga furur synas växande,
samt gråfwin och ormar usökt sina hemwist.

S. 18. Mosar och fårr äro, på sätt
6. S. omnämner, fördelte i twänne slag, ef-
ter som de i afseende på grunden eller belä-
genheten äro til upodling mer eller mindre
kostsamma och beqwäme, intaga tillsammans
en rymd af 2563 tunl. $25\frac{1}{4}$ kappl. Om den-
na ansenliga mark, hwilken ännu ligger i sin
första urqwed, och insuper samt qwarhåller
en myckenhet luftwatn, blefwe til ång upods-
lad; så wore ej allenast höwärten i socknen
til dubbelt förökad, hwaraf åtskillige förmö-
ner otwungit skulle sölja, utan torde ock wä-
ribland infallande frostliga somrar och lång-
wariga wintrar, med de deraf flytande olä-
gen-

genheter, om ej aldeles försvinna, åtminstone arfveligen aftaga; ty när hårda isen uti Julli månads början i färren kan träffas, hwad bör man då annat döma?

S. 19. I socknen räknar man 137 söder, som tillsammans intaga en rta af 20,722 tunnland, af hwilka Näsijärwi och Puhåsjärwi, beprydde med många wackra och frugtbärande holmar, äro störst, och efter förrättad pliktning ganska djupa befundne; utgöra 17,525 tunnlands utanwidd. Wid dessa söder äro större delen byar och hemman i socknen belägna, på sätt i 10. S. omtalt är.

Forsar och strömfall äro Suira, Wuolte, Wiik och Nälä, af hwilka den sistnämnde är störst och har 66 fots, 3 tum högd uti öfvermånga fall på fiortontusende alnars längd, kallas äfwen *Urmakoski* eller *Modersforsen*, emedan den ej allenast afförer til hafs, alla de många watten som Keuru, Kuowesi, Teisko och Mesubyn socknar genom Tammerfors, utan ock Wesilar, Lempälä, Aekas, en del af Urdiala, Gärnåki, Turwendö och Tawastehus socknar, genom Wuolte strömfall til Puhåsjärwi införa.

Til undwiskande af detta strömfall, är den igenom landet til Björneborg påtänkt durchfarten föreslagen ifrån Wuolte genom Kahtalammi och Ternejärwi söder til lugna watten

under Korvola by, til hwilken såsom möjlig, Chartan lemnar full anledning.

Har och bäckar, 94 til antalet, och intaga en widd af 47 tun. 6 kappar.

På källor är här ingen brist: alla flögar, källor och dällder, ja äfwen sielfwa högderna och bergen äro på sina ställen dermed fyllde; en del hafwa ganska klart, friskt och wedergwäckande watten, uppspringa och flyta både i torra och köld, en del innehålla et adstringerande watten, och består jorden der omkring af en ochra ferri rubra, en del åter äro swart- eller råst-källor, som innehålla jern, wictriol, haltigt starkt mineral-watten: af dessa uphemtas en skön swärta, hwarmed wulmar, halsulle, linne och äfwen sidentygger kunna swärtaas.

Desutom är i socknen en ymnig tilgång på surbrunnar, watten med flera ymniga wattusprång. Watten är mycket lätt, håller litet jerngrus eller martialiskt ämne, förenadt med en lindrig slygtig swafwel- och wictriol-syra. Uppå Wispala hemmans äger förefommer en dylik källa med tre nne håstiga wattusprång, som inom dygnet kasta 18,000 tunnor watten, och upkomma under en sand-ås, Wispalan Harju kallad.

Brunnar af godt och friskt watten finnas äfwen i öfkilliga byar, ehuru de ej ofta nyttjas, för byarnes nära läge wid flöar.

§. 20. På skog är ännu tämmelig tillgång i socknen, ehuru den närmare ikring byarne, genom swedjehyggen, nästwer och löftägt, är nog utgalvad: men fiernare derifrån, är den timmer- och löfsskog i behåll, som kunnat undgå de ej sällan om somrarne förödande far- eldar.

§. 21. 1:o Enär watn och land emot hwarandra jämföras, förhålla de sig som 1 til 4, 8 eller at inemot 5 gånger så mycket land finnes i socknen som watn til sin utan widd. 2:o Om den sidlanta marken lägges tilhopa med watnet, blir förhållningen som 100 til 310, det är, at emot 310 tunneland högländ mark i socknen swara 100 tunneland watn och sank mark. 3:o Socknens hela area förhåller sig til skogsmarken som 211: 100. 4:o Om all brukbar mark bleswe upodlad och mantalen til 334 upbragte i socknen (§. 8.), så hade hwart mantal icke mera än 140 tunnelsland skog, som wore nog otillräckelig. 5:o Om 300 tunl. skog såsom nödig och tillräckelig, tillägges hwarje mantal; så blifwer, då 116 tunl. upodlad mark tillägges (§. 7.) des hela mark 416 tunl., och om den upodlade jemte brukbara marken delas med 416; så följer, at sådan skogen nu är, kunna ej flere än 183 hemmantal åga bestånd i socknen. 6:o Men om skogsskotselen kunde upbringas och nyt-

tjandet sse sparsammare än nu, samt hemmans-Elfvingar befrämjas och upmuntras, torde et mantal af 416 tunl. kunna elfswas i 5 delar å 83 $\frac{1}{2}$ tunl. på hwardera och då kunde 915 hemman upkomma i stället för de i socknen nu befintliga 181 (§. 2.). 7:o Den obrukbara marken i socknen förhåller sig til den öfriga marken, som 1: 30, det är, at då en mark i socknen ej kan sättas i bruk, så gifwas deremot 29 åfwen så stora marker, som til landbrukets förkofring äro-tienlige.

Natural-Historien i Allmänhet.

§. 22. Orten, ehuru belägen närmare til Norr-polen, har dock icke så hårdt climat, som man hade anledning at sluta, ty en underbar Skaparens wishet röjes derutinnan, at landet är wäl uphögd och sluttande mot middags-solem, hwarigenom kolden förekommes. Desutom äro de stora siöar härstädes liksom eldstäder, som upwärma luften och förhindra skadelig frost, besynnerligen om sommaren, hwarföre man sällan märkt åker-sält som wld dem äro belagne; skadas af frost, ehuru närliggande orter, som hysa fårr och moçar, ej sällan deraf hafwa sin dryga förloring.

Ice eller är luftstreket osundt, ty när man frågar Tabell-verket, finner man, at
sedan

sedan des inrättning, afgången på menniskor varit mycket drägelig, undantagandes då någon smittosam feber eller farsot, som med det öfriga landet varit gemensam, sig inställt, hwaraf, utom 1710 års bedröfweliga pest, ingen kan något slift sig erindra.

§. 23. Gemenligen har man här 6 månader bar mark, och uti de andra 6 år marken med snö och isgata öfvertäckt.

Tiden när våren inställer sig, är wäl något ombytlig; i medio April eller början af Maji, erfar man dock redan, huru naturen är sfslosatt at fågna menniskan.

Herr Profesör Gadd, uti sin Economiska beskrifning öfwer Satacunda Håraders Norra del, berättar, at den 20 Martii 1750 snöarne varit isfria, och ingen snö mera synlig på orten, hwilket dock är sällsynt. Gemenligen uti medio Maji träder dragaren under oket, och wår-sådet börjas.

Sommaren, som merendels warar i 4 månader, är så mycket behageligare, som en klar himmel, långa dagar, hwilka föga åga någon natt, härliga blomster-fält, susande bäckar och strömmar, samt liuswa fogla-låten, denna tiden förnöja menniskliga sinnets lustnad, och bewisa, at Skaparen icke förnekat orten sin fördelaktiga lott.

Hettan och sommar-wärman är så mycket behagligare och länbarare, som utom solens korta warelse under horizonen, de många berg och olika jordbögrder, förorsaka solstrålarnes åtskilliga brötningar, och tillika mycken påökning af värma, hwarföre och wärsådet gemenligen inom 10 weckor, samt rågen inom d. 1 Aug. kon mogen inbårgas.

Den starkaste värma på dessa senare 20 år war den 21 Julii 1770 och 4 Aug. 1781, då qwick-silfret i Swenska Thermometern stod 33 gr. öfwer fryspuncten.

Den mulna hösten, som efter sommaren sig inställer, är hwarcken osund eller infaller den ofta med öfwerflödigg wåta; ty de ständige och starka blåster som denna tiden wanka, skingra mycket den dimma och tåken, som annars torde mycket uppfylla lusten.

Wintren som måst med November månads början ingår, är ibland nog strång och alfwarsam. Den starkaste köld, som under de sist förflutna 20 år varit, märktes den 31 December 1781, då qwick-silfret nedsunkte 39 grader under fryspuncten på Swenska Thermometern, dock hände år 1768, at man Julhelgen kunde med båt ro öfwer de större insjöarna.

Snö faller gemenligen om wintrarna till 5 & 6 qwarterns diup, men 1770 gick den öfwer

wer 2 alnar; det otidigaste snöfall, som på 20 år händt, skedde den 25 Sept. 1763.

Isens tiöckleß i sjöarne är merendels 3 fot, ibland ock 2 alnar.

§. 24. Genom 10 års, 1761 till 1770, i socknen anstälta dagliga Meteorologiska observationer, har man funnit väderleken på följande sätt:

På alla 10 åren hafwa varit:

1608, aldeles eller måst klara dagar.

2042, aldeles eller måst mulne.

699, regnaktige.

525 dagar, på hwilka det snögat.

2440, mer och mindre hård bläst.

1212, aldeles lugne eller lindrig bläst.

612 dagar bläst Nordan.

339 " " " Nord. Ost.

514 " " " Östan.

262 " " " Syd. Ost.

598 " " " Sunnan.

420 " " " Syd. West.

525 " " " Westan.

382 " " " Nord. West.

Kölds och warmes grader hafwa ej mer än i 8 år, neml. 1763 - 1770, blifwit med riktig Thermometer dagligen observerade. På dessa år, har thermometren i 1543 dagar stått öfwer fryspuncten, men i 1149 dagar stått, åtminstone någon stund på dagen, un-

der fryss-puncten. Åren 1765, 1766 och 1770, woro af dessa 8 de varmaste, i det thermometren stod nästan dubbelt flera dagar öfwer än under Noll-puncten, men 1767 war det kallaste, i det thermometren war flera dagar under än öfwer 0.

§. 25. 1:o Utaf uptefningen öfwer uphålls och nederbörds dagarna på förenämde 10 år finner man, at de förra förhållit sig til de senare som 3 til 1.

2:o Regn-dagarna hafwa förhållit sig til snö-dagar som 4 : 3.

3:o Blåst och stormväders-dagarna hafwa warit som 2 til 1.

År 1769 den 3 Junii för middagen gick en håstig orcan igenom socknen ifrån öster til wester, hwilken öfwerända kastade och upryckte stora trån i skogen, och borttog åtskilliga hustak.

4:o Af förtefningen öfwer thermometers stigande och fallande, har man funnit at de warma dagarna warit flera öfwer året än de kalla, samt förhållit sig til de senare på 8 år, som 6 til 5.

Natural-Historien i synnerhet.

§. 26. Inbyggarnes härkomst är ofelbart den samma som deras öfriga landsmans, hvilka med skäl anses för et Schyttiskt folk, härstammande ifrån norra delen af Tartariet.

Så man, som qwinfolken äro merens dels af medelmåttig statur, hafwa god helsa samt hårdiga och starka lemmar, som ej klaga öfwer alla små åkommor.

Deras utseende är alfwarsamt, dock tillika muntert. Deras trohet och wördnad emot sin Öfwerhet, hörsamhet emot sina förman, kärlek och lydnad emot sina lärare, tienstaktighet emot fremmande, samt tapperehet emot sin fiende, har ifrån urålder warit berömd.

§. 27. Folkets antal i socknen steg år 1769, til 2610 personer; och år 1749 hafwa de warit 1842, skillnaden 768, utstakar tilwårten på 20 år. Efter 1780 års Tabell, war folksumman 2970, och således en tilökning af 360 personer på de senare 10 åren.

Folksumman har i anledning af gjorda Utdrag af Tabellwerket, på följande tider warit, nemligen:

År 1760.	Man- fön.	Qwin- fön.	Sum- ma.	Gif- ta Par.
Folkets hela antal	1063	1153	2216	383
År 1763.				
Folkets antal	1084	1183	2267	382
År 1766.				
Folkets antal	1169	1226	2395	391
År 1769.				
Folkets antal	1248	1362	2610	449

Seminanterne hafwa på dessa 10 år öfats ifrån 194 til 236, och hushållen ifrån 232 til 257.

§. 28. På 10 år, ifrån och med 1760, til och med 1769, äro i socknen födde 817 Barn, neml. 408 af Man- och 409 af Qwin- fönnet. På samma tid äro döde 599 menni- skor, neml. 308 af Man- och 291 af Qwin- fönnet.

Under samma 10 år, äro i socknen 198 Brude- Par wigde, och 169 Hionelag genom endera makans död uplöste.

Då nu föregående summor jemföras, finner man, at 394 personer på 10 år blifwit i socknen tilfötte, ehuru ej mer än 218 sjä- lar öfwer de dödas antal, på samma tid blifwit födda; således utstafar differencen som är 176, antalet på de inflyttade eller som et medium $17\frac{1}{2}$ person årl., hwilket åter måst deras härrör, at år 1760 wore i socknen 18
torp,

torp, som ägde 35 personer utom barnen, men år 1769 funnos 55 anlagda torp, som hyste 110 arbetsföra personer utom större och mindre barn.

§. 29. 1:o De som arbeta på hemmans bruk äro 447 husbondefolk och 655 tienande, tillsammans 1102 arbetare.

2:o De som litet arbeta, neml. almoga barn emellan 10 och 15 år, jemte något arbetsfört gammalt folk, äro 432.

3:o De som intet arbeta på hemmans bruk, (a) Herrskaper och Ståndspersonerne 128, (b) barn under 10 år 727; (c) socknes handtverkare, bräckelige och wanför almoge, 221, utgöra tillsammans 1076 personer.

4:o Mantalskrefne äro 1098.

5:o Förhållningen emellan den närande och tårande folkhopen är således som 142: 100, eller måst som 3: 2.

§. 30. 1:o De mantalskrefne förhålla sig til folksumman som 10: 23.

2:o Om fyra personer af dem som anföras (§. 29. 2:o) beräknas lika med en fullkomlig arbetare (1:o), och om 727 barn under 10 år (3:o) draga hwardera et femtedels hjon til sin skötsel och uppfostring; så tillkomma i förra fallet, och afgå i det senare, så många personer, at den rätte arbetande numern blifwer 1065 personer.

3:o När

3:0 När 1076 (S. 29 3:0) dragas ifrån hela folksumman 2610, återstå 1534, hwaraf hälften är 767. Således hafwa tvåanne arbetare i denne socknen at föda en annan jemte sig, som icke arbetar.

4:0 Om 1065 arbetare delas til $83\frac{1}{2}$ mantal, tillkommer hwardera 12, 88 dagsverken om dagen: men hemmanen, som et medel, 5, 88 dagsverken.

5:0 Om 1098 mantalsffrefne delas emellan 257 hushåll (S. 27.) tillkommer hwaradera 4, 03.

6:0 När 1534 (3:0 denna S.) delas uppå mantalen, finner man, at hwart mantal hafwer 18, 03, och hwart hemman 8, 04 personer at föda årligen.

7:0 Då 2610 (S. 26.) delas på mantalen, tillhör hwardera 31, 2 men på hemmanet 14, 04 personer.

§. 31. 1:0 Om den upodlade och brukbara marken (S. 6.) som gör 76383 tunl. delas emellan 1534, (S. 29. 3:0) tilfaller hwarje 49 tunneland.

2:0 Men om samma mark fördelas emellan 1065 arbetare, så tillkommer hwaradera 71 tunl. at sköta.

3:0 Efter om den brukbara marken alla tages til delnings, skulle hwar och en arbetare hafwa 62, 05 tunl. at på sin lott å ny upoda

upodla; men at sådant omöjeligen kan förmodas, är klart då man wet

4:0 At af den redan upodlade jorden har hwarje arbetare 9 tunl. 7 kappl. at förbättra och hålla wid magt, hwaraf 2 tunl. 21 kappl. bestå i åker och 6 tunl. 11 kappl. i ång.

5:0 Om den upodlade och brukbara marken göres til quadrat-milar, får man 3, 3 mil och om 2610 som är folksumman, delas med 3, 3 finner man, at 790 menniskor finnas på en quadrat mil i denna socknen, hwilket tillika utwisar socknens rätta eller allmänna styrka.

S. 32. 1:0 Om 915 hemman kunna upkomma i socknen (S. 21. u 6.) a 14 personer på hwardera (S. 29. 7:0) så blifwa deraf 12,846 menniskor i socknen.

2:0 Om 5 tunl. brukbar mark poneras tilräckeliga för en menniska at frambringa sin föda; så skulle 15,276 jordbrukare kunna nära sig i socknen.

3:0 Om 5000 inbyggare kunde räknas på hwar quadrat mil brukbar mark, hwilket hos andra folkslag ej är sällsynt; så skulle på samma sätt 16,500 menniskor kunna lefwa inom denna socknen.

S. 33. Folkets dageliga föda består i råg, och kornbröd, salt fisk, örter, kål, roswor, söt

söt och sur miöl, miöl-wålling och helst städig gröt.

Brödet, som de måst baka surt, är sällan eller hos ganska få af almogen af rent, utän med stamp och miske upblandadt miöl: wid Högtider, Gästebud och andra förefallande tilfällen, brukas dock rent bröd, då äfwen brännewin, smör, salt, råkt och tort swin-oxe- och får-kött, samt godt öl och swagdricka til wäsplågning framsättas, men den wanliga drycken är rent watten och spisöl, som kallas kallia, hwilken senare måste för hellsan wara mindre tjenlig, emedan den tilredes dels af råg, dels ock af upblandadt stampmiöl, som blandas i warmt watten och göres til en tunn deg, hwarpå efter behag slås kallt watten och ställes i et warmt rum af furna, då det nyttjas. Om sommartiden och i synnerhet på ångar under höbärgningen, nyttja de en tunn surdeg i stället för miöl til supan-mat.

Uti miswårt är nyttjas ock til hungrens stillande bark samt roten af *Calta palustris* på finsta wehka kallad.

Fyra gånger om dagen äta de, hwilket tyckes wara nog ofta och blott en sielstagen wana.

Efter negaste förteckning på det som är ilgen åtgår för et mantal, har man funnit det
bestis

bestiga til 444 Daler Silfvermynt eller 24 Dal. 6 öre på person.

§. 34. Klådebonaden hos almogen är snygg och ensaldig. Mansfolken gå klådde med hwhita och grå walmars - råckar, dels med, dels utan knappar, walmars och åfwen klådes, wåstar, walmars och samskade skinn - byxor, skor eller stöskor, alt som årstiden medgifwer. Til hufwudbonad bruka de hattar om helgedagarne, men grå ullgarns - mössor i hwardagslag.

I hwardags - arbete bruka de åfwen skjortor af groft blaggarn, under hwilka de om wintren nyttja fårskinn - pålsar.

Qwinnfolken bruka om Helge- och Söns dagar, klådes, regarns och ylle - tygs tröjor af flere slags färgor, röda och swarta klådes samt ylletygs skjortlar; mössor af allehanda slags hel- och half-siden tyger, med ombundna couleurta siden-band, brofiga silkes halsdukar och måst hwhita förkläden.

§. 35. Ibland oseder i socknen råknar jag i: o misbruket af brännewin, hwarmed ej allenast medelåldrigt folk, utan ock ynglingar sig öfwerlasta, hwilket swårligen lärer kunna förekommas, sedan brännwins - lustan af föråldrarna liksom trugas och forplantas på barnen; ty det är ej sällsamt at se, huru barn, sedan i waggan och sedan alt framgent, i son-

nerhet då de förmärkas sjuka eller oroliga, under sken och föreswande af läkemedel, inswäsa at supra brännvin.

Wid 8 a 10 års ålder, då æfwen med sin far bhwistat gästebud och samwäm, råknar fadren för wanåra, och sonen för affaknad, om honom brännwin skulle trota.

2:o Den hårda och slata barna-skötslen och upfostran; ty när föräldrarne om sommaren, jemte sitt arbetsföra folk, förråtta sina arbeten ofta på nog aflåsnas ställen ifrån byn, instängas de usla barnen uti nås got rum, och för dem sättes någon spis til en, ja ibland flere dagar.

3:o Et omätteligt badande, så med spåda barn som äldre folk.

Hela året om, bada de hwarannan dag om sommaren, och hösten måst hwar dag, uti ju strångare hetta des bättre. Med thermometer är det försökt, at de kunna uthårda 55 til 60 graders hetta. Man säger wäl, at wanan är andra naturen; men så kan det intet fela, at den tida förändringen ifrån hetta til köld nog ofta lärer wara orsak til den af menige man ej sällan öfwerklagade Rumin Sårkeminen, som förmodeligen tör wara gift-wäref; äfwen så lärer orsaken dertil, at folket härstädes nog ofta mister sin syn, waras deras slitiga badstuga-gång, wistande i swe-die-röl och rölsfulla pörten. Gan-

Ganska obarmhertigt förfara föräldrar med sina späda barn äfwen i den delen, at om barnen åkomma hwad slags sjukdomar som helst; så är badstuga-gången det första och säkraste läkemedel, som nog flitigt nyttjas och repeteras.

Med största förundran och grämlse har jag warit åsyna witne, huru som en mor, påstادت de tienligaste förestälningar, utom tills förene, trenne särskilta gånger på en dag, badade sin 8 års gamla dotter, som drogs med den swåraste suppurations-feber under kopperna. Men hwad hände? under det barnet tredie gången nedhemtades, affomnade det i modrens armar.

§. 36. Som nyttan af kopperympningen här å orten än är okänd; så äro mefling och kopper de måst ödande barna-sjukor, som deraf kan skönjas, at åren 1750, 62 och 69, då kopperne woro mycket gångse, måste 118 barn deraf i otid sluta sina dagar. Af det i föregående §. omtalta flitiga badande, torde twänne andra neg wanliga barna-sjukdomar i socknen, neml. risen och borst, helre wara härflytande än förekommas.

Om ej brist på läkare och skickliga barn-morskor wore, så torde barnsängs-hustrur oftare undgå de många, skickliga och ofta

obotliga åkommor, hwarmed de i och under barnsången beswåras.

Hosta och bröst-wärck klagas här öfwer ärligen; men hetsig feber, rödsot och frosta åro allenast farsoter, som ej serdeles göra skada.

Kallbrand, håll och styng, lungсот, slag och ålderdoms bräckligheter åro sjukdomar, hwaras folket i almånhet dö.

§. 39 *). Alla jemt strykande berg under och wid jord- högderne och sand- åsarne, bestå här i socknen af en stående hornbergs- schiffer; men strödde enstakade berg åro af qwartz-rådande bergart.

En besynnerlig sträckning af stenras förekommer ifrån Jokinenjärwi siön, twårt och midt igenom Bengtilå, Korfwola, Uss- pola och Hafwisto samt Utola och Kanganta- fa byars skogsmark, til halfannan mils längd och en half til trefierdedels mils bredd, som är med samre slags tallskog öfwerwuxen. Detta slags

*) Uti 37 Paragraphen har Auctoren anført Latinska, samt til en del Swenska och Finska namn på alla diur, så wål fyrstade, som soglar, fiskar och insecter, som han funnit i socknen, samt uti §. 38., liksåledes på alla besundna örter, efter sal. Archiatern v. Linnés systeme. Men at undfly alt för stor widlystighet, nödgas man här utelemna dessa 2 paragrapher, helst emedan både diur och örter åro til större delen de samma, som finnas på andra orter i Riket.

ta slags geschiebe af lösa stenar består af samma stengrus, som de enstakade bergen.

§. 40. Emot sockne-gränsen i Nord-west, emottaga sandhedar, med någon inblandning af grof sandsten; men i södra gränsen framstryker måst hornschiffer. Af jern, myr, och siö-malm har något spår här funnits, uppå Runsas Rusthålls ågor i Harju Capell, til 27 procents halt; åfwen som någon anledning til swafwel och koppar-haltig kis wisat sig, på Haurois och Tyrckölå byars ågor.

En mohaltig hornschiffers-art, som förekommer i stående eller perpendiculairt låge, finnes på Wijs Säteries ågor, hwaraf något bryn-och wätje-stenar nu för tiden brytes.

Politiska Händelser.

§. 41. Schefferus i sin Lapponia pag. 47 berättar, at en folk-skara, så ifrån denna, som flere socknar i Sawastland, omkring år 1274, sammansatt sig under en Finst Adelsmans Mathiæ Kurcks anförande, som då förmenes bodt på Näläia gård i denna socken, at med härsmagt uttränga Lapparna ifrån deras den tiden här omkring och åfwen ej olik inom nu warande sockne-gränsen hafda hemvist: hwilket så wäl lyckades, at de ej alle-

nast blefwo här ifrån orten drifna, utan frångde sig Kurck långst uti Öster- och Norrbotten, samt gjorde sig hela denna ort och hela Lappmarken skattskyldige, hwaras stammen til de i Historien ryckbara Bircke-Farlar förmodeligen upkommit.

Forn-sågen och senare tidens berättelser instämma deruti, at på Näckla gård i hedenstima bodt en mycket betydande och mäktig Drott, hwilken under sin tillsyn och lydnad haft hela norra delen af landet. I äldre tider har ock, under namnet Birckala, begripits et många gånger större land, än nu.

Kurckiska Friherre Stens uråldriga stam-gods, hwilka efter landets nu warande Politiska indelning äro belågne i den närmast til Birckala angränsande Wesilar socken, torde i äldre tider så mycket heldre hört til Birckala socken, som de ifrån samma sockne-gräns icke äro öfwer en half mil belågne. Af alt detta, synes Schefferi förenämde berättelse vinna mycken styrka, och uplyses den samma ganska omständeligen af Probstens Doctor Lemqvists berättelse om Lapparnas fordnar hemvist i Finland, som med nöje kan läsas uti Hbo Tidningarna för år 1778 pag. 140.

S. 42. 1. De twänne särskilda Ryska öfwerwalden, nemligen ifrån år 1713 til och med 1721, samt åren 1742 och 43, hwar under,

under denna socknen gemensamt med det öfriga landet, fick erfara tyngden af en härjande och grym fiendes hand, erindrar sig ännu mängen med blödande hierta. År 1713 låg Ryska Armeen under des commenderande General en Chef Furst Golitzin lågrad upå Carla och Rahola Rusthålls åkrar.

2. Historien om Klubbe, friaget som stått wid Kallman och det emellan Taipale och Tyrölå byar (S. 12) är redan bortglömd, så att få nu mera weta derom tala.

Om socknen haft sina bedröfliga tider hwars, så hafwa några högst hugneliga tillfälligheter sig ock instått. Glorwürdigst i äminnelse Konung GUSTAF ADOLPH har under en sin resa ifrån Helsingfors genom socknen och norra wägen til Stockholm, i början af Februarii månad 1626, legat öfwer natten uti et rum, som än står qwar på Mäcksylå Rusthåll, som då tilhört en Capitain Påfvel Christophersson: och har Högst bemålte Hans Konal. Mått i anseende til samma Påfvel Christopherssons troana tienster, genom öpet Donations-bref, daterat Gefle d. 16 Febr. samma år, tillagt honom half tredjedres land i Keijärswi, näst intil gränsande by, at nyttja och bruka under et mantal med Mäcksylå.

Vår nu regerande allernådigste Konungs
högst hugneliga genomresa af socknen, som
skedde den 23 Junii 1775, och då Hans
Maj:t under en liten spaser-gång ifrån stora
landswågen, behagade taga Nätia förh i
ögnafaste, samt spisa middag uti en wid lands-
wågen warande Bengtilå by tilhörig ång, er-
indra sig ännu många med gladaste hjertan.

Politiska Inrättningar.

S. 43. Hwaraf socknen fått sit namn, är
obekant. Likheten emellan orden Birkåla
boer och Birke-karlar, gifwer tillkänna, at
de kunna deriveras af hwarannan: men af
hwad i S. 41 nämt är, läres blifwa ostridigt,
at Birkåla är stamordet, och äldre än Bir-
ke-karlarnes. Socknen, som är Regal, har
ända til den 6 Augusti år 1636 med näst-
gränsande Mefuby socken utgjordt et Pastor-
rat, då de först blifwit skilde. Deras hån-
der ock än i dag, at då man under resor rå-
kar bönder ifrån Mefuby och efterfrågar des-
ras hemvist, berättas de sig wara hemma
ifrån Birkåla.

S. 44. Socknens Moder-kyrka är af
trä, och upbyggd år 1645 af en wid namn
Johan Mickelsson Jleka ifrån Ilmola socken
i Österbotten, emot Tuhundrade Daler Kop-
pars

parmynts arkwode, Pallas almant wänha
 Kyrko eller gamla kyrkan, emedan den hålles
 före wara den älsta af alla kyrkor i den med-
 lersta delen af landet. Des längd inom knus-
 tarna är $35\frac{1}{2}$ aln, bredden $17\frac{1}{2}$ samt högden
 $23\frac{7}{8}$ aln. År 1768 blef kyrkan, i anseende
 til des af ålder åkomna bräckligheter nedtas-
 gen, omgrundad, med nya stockhwarf förökt,
 åter upfatt, med nytt korswirke och spån-tak
 utan torn försedd, samt utantill brådfodrad,
 då åfwen kyrkan til sin rymd och beqwämlig-
 het föröktes med 3:ne nya låktare. På des
 norra wägg står en utbygd sacristia, samt
 på den södra twänne ingångar med ombygda
 förstugor.

Predikstolen som står nästan midt i kyr-
 kan på södra sidan, och är med årskilliga fi-
 gurer öfwer alt utskuren och för trenne år se-
 dan ommålad, har denne påskrift: Beati qui
 audiunt verbum Dei & custodiunt illud
 Luc. 11. Anno MDCXLIX.

Kyrkan är wacker och llus innantill, har
 siu fenster samt et nytt hwälft bråd-tak. Midt
 i kyrkan hänger en wacker Messings Eius-Kro-
 na, samt i Choret en prydelig Altar-tasla.
 Öfwer Kyrkoherde-bänken uti choret hänger
 et porträtt af församlingens fordna Kyrkoher-
 de Probstén J. Mennander; i anledning
 U 5 hwar

hwaraf uti kyrko-boken följande annotation finnes af Herr Probsten Wallenius införd:

År 1781 d. 13 Martii återfändes från Stockholm, och i Kyrkan å nyo upsattes, portraitet af fordom Probsten och Kyrkoherden i denna församling, Herr Jonas Mennander, som war född år 1671, blef 1706 Kyrkoherde härstädes, och dog 1720. Son af Capellanen i Nykyrka, Anders Mennander, af Bruggerska Hiten; (des twänne första stamsfäder i Finland hette Brugges) och Farbroder til Arkie-Bisfopen i Upsala, Högnödigste Herr Doctor Carl Fredric Mennander, hwilken son, Kongl. Expeditions-Secreteraren, Ceremonie-Mästaren, samt Kamreraren af Kongl. Maj:ts Orden, Wälborne Herr Carl Fredric Fredenheim, som lånt Portraitet til afcopiering, låtit upfriska den gamla målningen och til en stänk åt Kyrkan, samt hugkomst för slägttingar, fatta portraitet uti en swart ram, med åfta förgylt bildthuggerie, och inscription i guld, såsom det ena och andra uti Kyrkan nu är för ögonen.

På w-stre sidan om kyrkan står en år 1773 upbyggd flockstapel af 14 alnar i fyrkant, som har torn af 46 alnars högd, der hänga twänne flockor, den ena af $1\frac{3}{8}$ alnar i diameter, med denna påskrift i Muntstil: alting forqvarz men Guds ord blifwer ewinnerlig: MDXLIII: den andra af en half alns diameter, utan någon påskrift.

S. 45. Harju Capell - Kyrka, åfwen af trä, och om hwars ålder och anläggning ingen underrättelse finnes förwarad, tyckes wara nog gammal, hwarföre den år 1780 blef brådfodrad, innehåller $21\frac{1}{2}$ aln i längden, samt $18\frac{7}{8}$ i bredden, och är $32\frac{3}{4}$ alnar hög under spån-tak. Kyrkan, som til wäggar och tak innantil är målad, har twänne Läktare, en Predikstol på den södra, samt en utbygd Sacristia på den norra sidan; sex wackra fenster, 14 bänk-rader, samt en ingång med förstuga på westra ändan.

Kyrkans prydnader äro en liten Messings-Ljus-krona med sex armar, samt en i Choret hängande tasta, hwarå står måladt Lodefamillens wapn, med denna öfwerkrift: Johan Wilhelm Lode; under wapnet läses följande:

Öfwerste wid Kongl. Maj:ts Biörneborgs länns Regemente til fot, född d. 15 Januarii 1673, död den 22 Augusti 1754, och efter 81 års wandel, befordrad til sin hwilostad i denna Harju Kyrka. Under Auxiliaire Trupperne i Holland, begaf han sig, år 1690, först at tiena i hårdnad. Konung Wilhelm i England och Konung Victor Amadeus i Sardinien, hafwa lemnat honom wårdtecken af des mandom. Hos Konung CARL den Tolfte war han Drabant, och år 1710 Corporal wid samma Corps. Wid belägringen af Na-

Namur, wid Narwen, Riga, Elitschow, Torn, Frauenstadt, Pultava, Hollofchin, Bender och Straisund, samt på många andra ställen, har han skurit blodiga lagrar: bewistat Tiugu Two Batailler, men aldrig varit blesserad eller fången. Märk, Wandringsman, Försynens under, wörda dygden, låt årbarhet, manna-wett och fromhet styra din wandel; så kan du som denne, först christeligen lefwa, och sedan saligen dö.

Klockstapeln, som midt för ingången uti kyrko-planket står upbygd af $9\frac{3}{4}$ alnars rymd, i fyrkant, har twänne wälliudande flockor, af hvilka den större innehåller $3\frac{1}{2}$ qwarter i diameter, och 3 qwarters diuplek med följande påskrift, på den ena sidan: Petter Bergius P. et Pastor in Birckala, Jacob Gadd Hårads-Fogde, Johan Edenius, Sacellarius i Hariu.

Veråkundas Nya Capell-Kyrka, som anledning af Kongl. Maj:ts Nådiga Utslag af den 28 Julii 1779, i September månad 1780 blef grundad, och den 15 derpå följande Julii med sin derwid warande begravnings-plats, af församlingens Probst och Kyrkoherde Herr Jeremias Wallenius inwigd, är liksåledes af trä, $33\frac{1}{2}$ alnar lång, 18 alnar bred och tolf alnar hög til takhöfudet och har et wackert torn af 54 alnars högd, samt en på sidan utbygd Sacristia af

alnar i fyrkant med en derunder warande stensällare. Kyrkan uplyses af 8, 3 alnars höga fenster-luster, äger en wacker Predikstol, och är inredd med 32 bänk-rader på hwardera sidan. Uti tornet hänger en flocka af et skeppund och 10 markers wigt med denna påskrift:

Då Peråfunda och Mlöjårswi-boer, genom Lieutenanten Wålborne Herr Carl J. Jägerschöld, erhållit Kongl. Maj:ts Nådiga tillstånd, at upbygga egen kyrka, och då Probstén Jeremias Wallenius war Kyrkoherde, samt Capitain Wålborne Herr Christer Ludvig Jägerschöld, och Lieutenanten Herr Johan Wilhelm Becker medlemmar af församlingen; år denna flocka 1781 guten i Stockhólm af C. S. Meijer.

S. 46. I brist af felande Kyrko-handlingar, hwilka af Dyrbarna under förra sientligheten blifwit upbrände, har man ingen fullständig underrättelse om församlingens Kyrkoherdar i de äldsta tider; så mycket wet man, at en Petrus Nicolai warit Pastor i församlingen år 1564, derefter har man ingen funskap om församlingens Pastorer, förrän år 1639, då Jacobus Pauli Raumannus blifwit Pastor. Efter honom hafwa följande Pastorer warit, neml. Magister Isac Stenius år 1680. Johannes Ericius 1703. Jonas Menander 1706. Magister Johan Tolpo 1722,

och

och Petrus Bergius 1736, efter hwilken Herr Probstén Wallenius, sedan d. 19 Dec. 1766, med mycken nit förestådt församlingens siälavård, och bitrådes af Capellanerne Henrich Bergroth och Martin Ringbom med Sockne-Adjuncten Anders Nurmelin. Den älsta Sacellan wid Birckala moderkyrko-församling, som man fått namn på, skal warit Joachimus Sigfridi Birckmannus, som dödte 1688, efter honom Andreas Vialenius, sedan Magister Henrich Lilius, som tiltrådt 1708, derefter Jonas Mennander tilförordnad 1721, sedermera Carl Jndrenius tillkommen 1734, och efter honom den nu warande Henric Bergroth. Utom en Paulus Båge, som 1597 warit Sacellan wid Harju Capell, har man ingen kunskap om hans efterträdare, ferrån en Israël Hartman, som år 1715 ad interim förestådt Sacellaniet, efter hwilken Ilac Thalin år 1718 tillkommit, samt Johan Edenius tillsatt 1739.

Barns-undervisningen har warit ganska slät. Ej förr än barnen hunnit til 10 a 12 års ålder, öfwas de at läsa, hwarföre och få af almogen kunna läsa rent i bok, dock är genom den nitiska Probstén Wallenii drifliga bemödande, undervisnings-werket rätt mycket förbättradt. En skickelig Pedagog wore derföre nödig i socknen; han borde tilli-
ka fun-

En kunna skrifa och räkna, åderlåta samt hafwa någon insigt i Medicin och i synnerhet Poppymning, som har år aldeles ofönd, hvarjemte han under Provincial-Medici öfwerinseende kunde wara förståndare af et att felande högst nyttigt Sockne-Apothek. Derigenom wore flere förmoner wundne, och kanske ofta mången räddad ifrån en otidig död.

§. 47. Allt tiggeri är olmskränkt och hands löst, oaktadt socknens så kallade kyrk-sattis ge äro indelte på wissa rotar, som bestå af flere och färre interessenter, de der efter sina hemmans storlek, betala 4, 5 til 7 kappar spannemål åt sitt tildelta almose-hjon, som des utom göres delaktigt af de wid sina tillsälen inflytande fattig-medel.

§. 48. Kongl. Maj:ts Nådiga upmuntran, lysande efterdöme och farhoga för infallande misshärtår, hade bordt upägga omsörkan hos inwånarne, til et Sockne-Magazins inrättande: men än är det, ty wår, ej werkstådt. Om det framdeles sker, hwilket man billigt önskar och förmodar, bör det minst innehålla i förråd, en tunna til föda på hwarje person, som fins i socknen, samt utsåde för halfwa åkren, som tillsammans gör en summa af 4023 tunnor spannemål.

§. 49. Brist på tjenstefolk gör, at lö-
 nerne öfver den i legoblens stadgan utsatte
 taxan, ansemligen blifwit öfke; ty en dräng
 får i städsel 1 a 2 R:dal., 4 til 5 i lön, utom
 2 par skor, strumpor eller strumpull, skiverts
 lärst och några kappars swedieland, til utsäde
 för korn, lin eller hwad han sielf behagar.
 En piga åter i alt öfrigt lika med drängen
 utom lönen, som är 2 R:dal. 16 a 32 skill.
 Samma brist werkar äfwen lättja och sielfs-
 wäld, som redan så öfverhand tagit, at en
 husbonde derföre ej wägar aga något lego-
 bion efter förtienst, utan äfwentyr at året
 derpå icke få någon enda person. 2:o Den-
 na brist wisar sig bäst, om man delar 655
 tienande (§. 26.) emellan 181 hemman, (§. 2.)
 så belöper det sig som et medium 3, 61 perso-
 ner för hwarje.

3:o Emedan et mantal har 12, 88 dags-
 werken om dagen (§. 29. 4:o) och et hemman
 5, 88; så gifwas 3384 dagswerken för et man-
 tal, och 1658 för et hemman om året.

4:o Dessa et hemmans dagswerken
 kunna fördelas på följande sätt: et hemman
 har 15 tunneland 29 kappar åker, som til hälft-
 en är i bruk, gör a 90 dagswerken på tun-
 neland

	Dagswerk.
neslandet	709
37 tunl. ång a 3 dagswerken	111
til swedje-hygget åtgår	273
almånna och enskilda förrättningar	564

Summa 1657

Eftersinnar man de många almånna skuldigheter och enskilda förrättningar, som äro på et hemman, såsom Fogde-stämningar, Mantals-skrifningar, Rånte-lefwereringar, Kyrko, Prestegårds, Wägs och Bro-byggnader, Låse-möten, Hållskatts, Skallgång, Tings, Stads och Marknads-resor m. m., så behöfwas wisserligen dertil 2 arbets-hjon om året. Enär man til öfwerflöd erindrar sig de många dagswerken, som til swedje-hyggen åtgå; så må man ej undra, at åker och ång icke kunna så skötas och wårdas som sig borde.

S. 50. Genom Kongl. Maj:ts Nådiga Förklaring af d. 8 Martii 1770 öfwer Kongl. Förordningen af d. 30 Junii 1747, äro de hinder, som legat i wägen för hemmans-flysnningar, wisligen undanrögd; i anseende hwartil, som ock, at storstkiftes delningarne efter yttersta möjelighet, blifwit i et skifte för hwarje delägare werkstälte, så at hwarje hemman i socknen nu har sin affskilda åker enstakad, undantagandes 25 hemman, som i anseende til förekomma speciele hinder och

omständigheter, måst få sin åker i tvåanne skiften, man billigt förmodar, at hemmansflysningsar i socknen hädanefter ej blifwa sällsynte.

S. 51. De almånne landsvägarne, om hwilka i 11. S. är talt, äro fördelte på mantalen, och har Lånsman i socknen wården om deras förbättrande och uprätthållande. Kålfallet om wåren gör wål på sina ställen stora gropar, dock äro de måsta vägar sandma och således af naturen beqwåma, hwarföre de ock borde wara i bättre skick än de nu befinnas.

Beqwåmligheten för resande beror af Hafwisto och Olójárswi wid sommar, samt Memmola eller Luckila wid winter-landsvägen inrättade Gåstgifwerier. Dessa, som hwardera bestå af 4 a 5, til flera hemman, besörja tourwis och hwar sin wecka om gästhållningen, men sockne-boerne förrätta skitsningen, efter den ordning som de af Lånsman wara pålyste. Bättre wore dock, om Gåstgifwerierne inrättades på en mera stadig fot, och skitsningen wårdades af Gåstgifwarens ensam; då skulle resande wisserligen undgå många beswår och ledsamheter, som de nu wanliga medföra: men i synnerhet skulle då många 100:de ja 1000:de dagswerken, som den på hållskits commenderade almogen frugtlost, och til sin märkeliga skada årligen förspiller, til enskild och almån batnad, långt bättre kunna användas; ty oftast händer, at en hållkarl med
sin

sin häst, 2, 3 a 4 mil fram och tillbaka, för
at forthielpa en, ej sällan onödigtwis resande
person, och emot 4 a 5 skillingsskiuts-lega,
förlorar mer än 16 skill. genom tidsspillan
och försummelse wid sit gårdsbruk.

Långst genom socknen passerar och repas-
serar en gång hwarje wecka, den emellan Åbo
och Tammerfors Städer inrättade posten, som
föres af tvåanne post-bönder, Korfwola Åll
lila och Tshlopi Kohma i denna socknen, hvars
före breswårlingen är både beqwäm och säker.

S. 52. Genom orwålduga Embetsmän
utdelas rättwisan och befordras inwårtes sä-
kerheten. Den almånna säkerheten har ge-
mensam bewakning med det öfriga landet.

Hwarje 33:die menniska, eller hwar
10:de af manbara karlar i socknen, tienar wid
militairen; af hwilka 28 $\frac{1}{2}$ äro dragoner och
63 soldater, wargernings-manskapet inber-
räknadt. Rusthållen, som äro nog olika, dels
större dels mindre til räntor och förmoner af
ågor, prestera lika wäl Kongl. Maj:t och
Kronan, hwar sin häst och karl med full mon-
dering: men efter en billig slutsats, borde
alla de, som utgöra lika onera, åga lika för-
förmoner af ågor.

Soldaterna äro inrösterade uppå mantal,
och legan utgöres af hwarje rote-mantals in-
teressenter, hwilka kunna wara 3, 4 och 5,
alt som hemmanen äro större eller mindre:

Deſa mantal äro ock mycket olika, hwarföre år 1760 röte, jämföring af Lånets då warande Höfdinge förrättades, hwilken dock än icke erhållit behörig werkſtällighet och efterlefnad.

Hwad fundament til rättelſes winnande då bliſwit nyttjadt, wet jag ej; icke eller wil jag ſwara på den frågan, om det är nödigt, at en Landtmåtare, wid ſkeende ſtorſkiftsdelningar, underſöker och rättar olifheten rotintereffenter emellan?

S. 53. En del af almogen nyttjar ſyrkanta frönta kappar at mäta, och frönta betsmån at wåga med, men ſtörre delen bruſka ännu runda wackor och ofrönta hemgjorda betsmån; hwarföre deſas afſkaffande genom en alman och noga underſökning, icke wore onödig.

S. 54. Skallfogden ſammankallar almogen at ſtalla efter rofdiur, hwarigenom de dock ſällan eller aldrig ertappas; ty ordningen och anſtalterne wid en ordentlig ſkallgång äro ſkallfogdarne obekanta, hwarföre ock de många dagswerken, ſom derigenom frugtlöſt aſlöpa, hellre borde beſparas än förſlösas.

S. 55. Efter nya Saltpetterſiuderie indelningen af år 1765, äro nu för tiden 12 a 13 ordinarie ſaltpetterſiuderie ſtällen i ſocken, hwilka hwar 4:de år omſiudas och då
lemna

lämna i afkastning wid påß 20 a 30 Lisp. god saltpetter, samt förrättas denna siudning af Kronans saltpetter-siudare, som bestå af en Werk-mästare och 2:ne drångar.

Desutom äro afinnehafswaren af Carla Rusthåll, Herr Profesoren och Riddaren Gadd, efter des upgift och Kongl. Krigs-Collegii approbation, saltpetter-gropar anlagde, försedde med ventiler, luftwäxlings rör och en watten-ränna på bottnen, til öfwerflödigt anfuktnings-watns afledande. Jordblandningen består af grof sand, upblandad med litet aska, något mylla, färraktiga ångs-tufwor, siögräs och andra vegetabilier och animalier, hwilka lätt rutna: efter 3:ne års förlopp, har af denna jordblandning saltpetter med förmon blifwit siuden.

§. 56. Ringslaget, som består af denna socken, 33 hemman undantagne, jemte hela Wesilar socken på 5 hemman när, samt 24 hemman af Kuorwesi socken, erlägger brandstod efter mantalen, hwarwid sålunda tilgår. När eldswåda timar, synas och wårderas skadan af Lånsman med 2:ne Nämndemän. Synedocumentet inlemnas til Håradss-Rätten, hwarest sedan undersökes och fastställles, huru mycket den lidande i skadestånd tilfalla bör, hwilket dock ej går til någon werkställighet, innan Konungens Befalnings-

hafwande sin stadfästelse derå äfwen meddelt.

Finnsstaden är nu för tiden på Raso Capellans Bol i Tshloppi by.

S. 57. Wid Pispala by i denna socken hålles årligen den 4 September en betydande Marknad. Den besökes af handlande och handtwerkare ifrån alla städer i Finland, äfwen ock en del ifrån Österbottn, som här hafwa sina upptimrade bodar och ofta göra betydande affälgning; allahanda slags bostap och i synnerhet en myckenhet hästar, smör, talg, lingarn, båtar och annat smått framförslar landtman ifrån widtbelägna och fringliggande orter, hwarmed drifwes en stark handel i trenne dagars tid.

Denna Marknads-plats är så mycket beqwämare, som naturen äfwen gynnat belågenheten på sådant sätt, at Keuru och Ruoswesi sockne, boer på 10 a 12 mils, samt Tawastehus, Alkas, Särämäki, Lempälä och Wesilar socknemån på 7 a 8 mils båt väg kunna besöka denna marknad.

S. 58. Sockne-betieningen består af en Lånsman, en Sockne-skrifware, en bro och en skalfogde.

Sockne-häcktet, som är på Siwickala Lånsmans gård, består af et rum med dubla wäggar, utan fenster och eldstad.

Äf handtwerkare finnas i socknen 4
Kornmakare, 6 skräddare, 8 smeder, 1 mur-
måstare och 2 snickare, hwilka måst alla för
tidigt gått ur lära.

Kameral-Inrättningar.

§. 59. När socknen blifwit skattlagd,
derom finnes ingen underrättelse i Håradets
Handlingar förwarad; så mycket wet man,
at ingen methodisk ref- och skattelågning här
stådes skedd.

§. 60. Denna socken består af 181 hela
hemman samt $83\frac{1}{2}$ mantal efter förmedlingar-
ne, utgör och räntar efter jordbooken, 971
Dal. 1 öre efter hemmantalen, och efter man-
talen 1566 Dal. 7 öre, tillsammans en sum-
ma stor 2537 Dal. 8 öre Silf:mt, hwaraf
3 Adelens Frelse Gåterier, som inga utgif-
ter i jordbooken påföras, gå til affortning,
hwarefter sedan qwarblifwa 178 hemman
och $82\frac{1}{2}$ mantal, som til följande stater äro
anordnade och indelte neml.

Dal. Öre Silf:mynt

Lands- Staten 165: 9.

Lifdragone-Regementet 1414: 22.

Blörneborgs Låns Infans-
terie Regemente 533: 10.

Transport 2113: 9.

Æ 4

Gå

Transport 2113: 9.

Gäteris frihet på beru

stade Gäterier 36: 16.

Hemfalls, hemmans rån

tor 36: 29.

Capellans-bolen

25: 19.

2212: 9.

Kronan behållit

Dindelste hemmans rântor 94: 23.

Presternes utlagor 29: 7.

Extraordinarie rântor af in

delste hemman bestående

i boskaps:gr, slottshielpen 194: 21.

Dito af Frelse-hemman 6: 12.

324: 31.

Summa 2537: 8.Om denna rânte, summa delas uppå $82\frac{1}{2}$ mantal, tilfaller hwardera 30 Dal. $24\frac{2}{3}$ ö.

Men som skattören på hela mantals-hemman, varlera ifrån minst 3 til högst 11, så finnas ock mantals-hemman i socknen, som draga minst 24 Dal. 25 öre, och störst 42 Dal. 8 ö.

Silfvermynts rânte, summa.

S. 61. Utom de reela rântorne af jorde-boks och hemmantals-rântan med deras förs högning efter årlig markgång, utgiordes år 1769 af denna socken följande personlige rântor.

Silf:mt Dal. Bre

294 personer mantals, p:gr a 24 ö. 220: 16

92 d:o d:o a 16 ö. 46:

712 d:o d:o a 12 ö. 267:

Lagmans och Håradshöfdingens rån-

tan af 257 hushåll a 18 ö. 144: 18

Lön och betalnings-afgiften 504: 8

Gernings-ören af sockne-handts-
verklare 17: 5

Stockholms Slottsbyggnads-
hielpen 191: 12

Allmänna personliga afgiften 451: 21

Bewillnings-afgiften 958: 2 $\frac{2}{3}$

Summa 2800: 13 $\frac{2}{3}$

§. 62. Tionde spannemålen, som är stån-

dig, importerar årligen af denna socken

nemligen: tunnor 154

Öwarntulls spannemålen 3 3 $\frac{x}{2}$

Summa 157 3 $\frac{x}{2}$

Hwaraf belöper Kyrkoh. Tertialen 51 11 $\frac{5}{8}$

Kyrkones Winsäd 10

Probste-tunnan 1

Biörneborgs Låns Regemente in-

nehafwer 80 28 $\frac{9}{4}$

Kronan behållit 13 22 $\frac{7}{8}$

Summa 157 3 $\frac{x}{2}$

§. 63. Utom så wäl de reela rântorne
af jordeboks- och hemmantals-rântan, med
deras

deras förhöjning och Kronotlonden, som personliga räntorna; underhåller jemväl bonden Kyrkoherden, Capellanen, Sockne-Äldjuncten, Klofaren, Väktaren, Lånsmanen, Sockne-skrifwaren, Skall- och Brofogden, Soldaten eller ock Dragon. Jemväl erlägger han Lagmans och Håradshöfdingekapparna, Provincial-Doctors-ören, Collector, Brandstod, Diekne-penningar och mångfaldiga andra besvär.

Til Kronan går i reele och personlige afgiften med tlonden S:mt 159: 6

Til andra upräknade som bonden underhåller 25: 25

Men som båda dessa summorna höra det almäna til, så utgör han til almäna behof 184: 31

Til enskilda behof utbetalar bonden åt andra 161: 5

Således är summan på et helt mantals utgifter S:ma 345: 31

§. 64. När 345 Dal. 31 öre läggas til 444 Dal. (§. 33.) som bonden sielf förtår; så utwisar summan, at et helt mantals årliga aflastning är 790 Dal. S:mt.

Om 790 delas med 159, så befinnes at bonden skattar til Kronan 5:te delen af alla sina inkomster.

Om

Om 790 delas med 185, wisar det, at han til almånna behof utgör måst 4:de parten.

Om 790 delas med 346 Dal. finner man, at inemot hälften ifrån hemmanet utgår til andra.

Ståderne bekomma $\frac{1}{2}$ af mantalets inkomster.

§. 65. Om 159 anses som en ränta af 6 procent, så stiger et mantal i Krono värde til et capital af 2650 Dal.

Om 185 på samma sätt anses, blir et mantals almånna värde 3038 Dal.

Äter om 346 tages som et årligt intresse, blifwer capitalet eller politiska värdet på et mantal 5766, och om

796 på lika sätt tages, så upkommer hela värdet på et mantal 13,166 Daler Silfwermynt.

Fanledning här af, finnes hela socknens Krono värde stiga til 206,275 Daler, almånna värdet 253,673 Dal., politiska värdet 481,461 Dal., och hela värdet 1,099,361 Dal. Silf:mt.

§. 66. Efter det man i möjligaste måtto beflitat sig om, at uptefna alt hwad bonden kan förtyttra til penningss, stiger det af mantalet til 337 Dal. (neml. medium af det bästa och sämsta mantalet.) som emot utgiften 345 Dal, 31 öre (§. 63.) wisar at Debet och
Credit

Credit nog nära inträffa. Men sedan bonden uti Tammerfors stad och det der anlagde Krons Bränneriet, med mera lätthet kan förkyttra sin spannemål, timmer, wed och dylikt smått, så tror jag at han kan göra någon större behållning än tilförene.

Economiska Historien om Landtbruket.

Om Ångsskötten och Beteshagar.

§. 67. Ångarne i socknen äro af sämre och bättre hårdwall, samt finare och gröfre starrwall. Jordmonen på dem är dels lera, dels lårjord eller sand, med ringa matmylla. Sin äro de tufwige, än sanke, mossupne och skogwärte, hwarföre höwärten är swag och ringa.

Gräsarterne i ångarne äro mycket skiljaktige: på torr wall finnes gemenligen *Rinanthus*, *Melampyrum*, *Nardus*, *Phleum*, *Aira*, *Lathyrus*, *Lotus*, *Trifolium*, *Prunella*, *Poa*, *Agrostis* och *Festuca*. På sumpiga åter *Eriphorum scalaris*, *Alopecurus*, *Schoenus*, Flor. Svec. 59, 67, 68, 70. *Aira* 71, *Poa* 82, *Cynosurus* 88, *Pedicularis* med allahanda starr och mossarter.

Med Julii månads ingång börjas höbergrningen härstädes, hwilket, wisa år i synnerhet, är alt för tidigt; ty gråswårten har ej hunnit sin fulla mognad: men som ångarne äro wida fringspridda och ofta hela milen och derutöfwer ifrån hemwisten belågne, så får ej bonden hafwa afseende derpå, annars hinner han ej barga och öfwerfara dem alla, innan skörden infaller. Slottern förrättas både af manz och qwinfolken, dock brukas de senare måst til råfsning. Slotterkarlen slår på båda sidor om sig med en siu qwarterns lång lia, på et i frok högt 6 qwarterns långt skast, och blir en 5 til 6 alnars bredd wid hwarje framsteg nedslagit. Sedan höet blifwit tørt och hopråssadt, bortbåres det i stora bördor til uptimrade lador, som hafwa helt glesa wäggar, och försedde med uphögde glesa golf.

Hela ångswidden i socknen utgör 6729 tunneland 8 kappl., som i medelwärt af sig fastar 4159 parmar hö, räknade til 27 cubic alnar på parmen, och kan medelåringen i det närmaste sättas wara $\frac{1}{2}$ dels parm af tunnelandet.

S. 68. Så länge tegskiftet och ågoblaningen war rådande, funde ångsskötflen ej annat wara, än wanhåfsdad; ty 1:0 woro de i skogsmarkerne längst belågna ångar, aldeles

les ohågnade; de åter något närmare wärande, dels med gårdse och stôr, dels med rishag försedde. 2:o Gållan eller aldrig difade; ty om en eller flere hade lust och sågo nyttan af difning genom sina sanke ångs-tegar, men de ömsesides liggande grannar, ofta af oginhet och afwundsiuka, dels af mindre eftertanke, dels ock af brist på arbetshielp, icke wille eller kunde det samma; så måste en nyttig affigt hindras, helst et dife utan behörigt aflopp är et frugtlöst göra. 3:o Genom det tidiga och sena wår- och höst-betandet, af en stor och widlyftig bys boskaps-drift, kunde ju de swaga gråsröttren ej annat än nertrampas och följafteligen ringa hówårt förmodas.

4:o Medelst en mycket tidig slåtter, och at de ångar slås först, som åfwen året förut på samma sätt bårgrades; helst erfarenheten har wisat, at de ångar ansenligen förlora sin wårt, som årligen slås först, emedan de ej kunna alstra mogna frön til gråswallens förökande, hwarföre det är en nödig regel, at ömsa och skifta om, på sätt, at de ångar som året förut först blifwit slagne, slås sist, och så twårt om: men sedan de i socknen för rättade stor-skiftes delningar dels öfswertygat de förnuftigare, dels trugat de mindre eftersinnande, at tro, at dessa upräknade hinder
och

och ofeder wid ångsffötflen i almänhet wåls
lat den årliga förminskningen och bristen på
hå; så hafwa de ej allenast giordt en beröm-
lig början och förändring af denna hårtills wan-
ffötta, men högst angelåagna hushålls- gren,
utan wörda med innerligaste fågnad Höga
Regeringens priswärda författning, hwaraf
de i längden se sig kunna sförda de lyckligaste
förmoner.

S. 69. Mulbetet, som är medelmåttigt
godt, kunde wara ån bättre, om sfogen wo-
re friad för otroliga windfållen, samt genom
nåfwer och löftågt nedfålda och qwarlemnå-
de trån.

Nyttan och nödwåndigheten af betes-
hagars inråttande, har almogen ån icke kun-
nat infe: men de tåra wål åfwen i den delen
upmuntras af goda efterdåmen, hwarmed
någre förnuftigare ståndspersoner dem redan
fåregått.

Om Åferbruket.

S. 70. Alla åkrar i socknen åro inwold
sfåar och wattendrag belågne, utom de tåp-
por, hwilla i sfogarna der och hwar finnas
fringspridda. Jordmonerne, hwaraf de bestå,
åro åtfkillige; lermylla, sandmylla, flapper-
jord, hård gås- och blå-lera. Dock år grund-
jorden måst lera. Åkrarnes låge år fördel-
åftigt,

åftigt, ty de äro belagne mot middags-solen, något fulrige och afhållande, samt hafwa gemmenligen på den norra sidan skygd af berg och sand-åsar.

Åkerbruket besörjes af mansolknen allena, som äro slitige dermed och ej mycket hindras af andra bishylor; åkern plöjes måst 3 gånger til rågen, sladdas, wåltas och hafwas tils den blir wål fin, men til kornet allenast 2 gånger; hafwa åkren hwilar årligen.

Redskapen är den wanliga gaffel-plogen, som på Finska kallas sahra. En del hafwa nu ock börjat bruka den almånna plog-bilen aura kallad; wålten är i den delen skild ifrån de i landet almånt brukliga, at sielfwa stocken antingen har långa diupa skror i längden eller ock fastnaglade pinnar, hwarigenom den är helt knölig, och således bättre bråkar jorden. Alla körslor ske med par, men plögningen med en häst.

Åkrarna hågnas wål, med wanligt gårdsle och stór. Gårdsle-gårdar omkring åkrar och ångar i socknen äro 391,360 samnar, hwilka hwart tredie eller fierde år böra botas, och efter 8 högst 10 år omsättas eller förnyas. Diken brukas wål i åkrarne, men ej til den myckenhet och godhet som sig borde; ty emellan tegarne hafwa allenast blotta watnsfårer warit wanlige, och der diken finnas, äro de myc-

mycket owäligt gräſna, ganska frokuga och helt grunda. Det gamla tegſkiftet, ſå wäl ſom den rådande okunnogheten om nyttan af goda och tillräckeliga diken, hafwa mycket hindrat denna angelägna hushålls-omſtändighetens rätta wärd; men ſedan det förra nu blifwit affſkaffadt, förmodar man wiſerligen, at det ſenare, i anſeende til jordbrukarens ſtörre omhugsamhet, ſmåningom förſwinner.

Et ganska artigt och nyttigt ſätt, at både ganska fort och behändigt göra nya, ſamt uprensade och wid magt hålla gamla och förr gjorda diken, har den nitiffe Landthushållaren, Ryrköherden i församlingen Herr Probſten Wallenius upfunnit. Jag önſkar at det blefwe almant wedertagit, ſå ſkulle mycken koſtnad och arbete emot det förra diſnings-ſättet, eller med ſpada, bliſwa beſparadt.

Nya diſens anläggande, der jorden ligger aldeles i lunda, ſker på följande ſätt. Förſt föres med en wänlig riſt, ſom drages af en häſt, ſå många ſärſkilda foror, ſå bredt ifrån hwarandra, ſom man wil hafwa diſet. Med en wänlig plog plöges ſedan torſwen up, ſom borttages och lägges å ſida; ſedan kommer jern-machinen fig. A ſpänd och wäl faſtad utt et par ſkaflar, ſom drages af en häſt, och ſkär up jorden, hwarefter machinen fig b ſom är en bred jern-plåt, drages af en häſt, ſamlar mullen

mullen i stora högar, hwilka af 1 a 2 personer upkastas. Med dessa twänne sistnämnda instrumenters förande, fortsares 2 a 3 gånger, hwaremellan den i högar samlade mulsen bortkastas, tills diket erhållit den duplet man behagar. Gamla dikens rensning sker blott med machinernes a och b flera gånger fram och tillbaka förande, samt mullens der emellan upkastande, och kan på detta sättet, med 5 til 6 personer och 2:ne hästar, 200 til 250 famnar nya diken göras, samt 300 til 350 gamla diken på en dag uprensas. Öfver diken i hela socknen äro 109,874 famnar, som upstaga 35 tunl. 9 kappl. i widden.

Gödselen samlas här måst af ladugården och öfres med den halm och höbåß, som wid creaturens fodrande blifwer öfrig, sönderhugget gransis och i ladugården införd fårrjord ur måsar och sumpiga ställen, som der ligger i upkastade högar, at öfver året undergå murkning.

Gödningen utföres på sista föret om wären, til 150, 200 eller flere last på tunlandet, alt som hwar och en funnat samla sig ämnen, och åkrens beskaffenhet synes fordra. Om tänktare hushållare hafwa dock funnit den tiden ej wara den bästa, utan utföra gödselen om sommaren med fårror, då jemte andra

dra eller tredie plögningen gödselen strax nedplöges, så at ej något får bortdunsta.

Sådeslagen äro 1:o wanlig råg, hwilken sås måst Larmsåförtiden, ibland förr och ibland något senare; den skäres de första dagarna i Augusti månad. 2:o Korn, både 2, 4 och 6-radigt, sås på de ställen i åkrarne, derest ärter året förut wärt; om hösten sedan ärterne blifwit insamlade, plöges åkerstycket för nästa årets kornsädd, och om wären, när deri skal sås, plöges det andra gången, sladdas, harswas, och redes til, samt sedan det blifwit besädt, utbredes deröfwer en halm- och bäsblandad ko-gödning.

Detta gödnings-sättet är wäl ganska nyttigt i anseende dertil, at wid insällande stark torka och kall-blåst om wären, den spåda brädden för deraf tienlig skugga och lugn, men jag twiflar dock billigt, om den för sol och wäder således öppen liggande gödning kan meddela åkren någon must för nästa sädet, hwilket den likwäl i sit tilbörliga mått, helt wist göra skulle, jemwäl för 3:die sädet, om den blefwe tilbörligen nedbrukad och med åkerjorden blandad.

Kornet sås merendels midt i Maji månad och skördas strax efter rågen, dock ibland åfwen tillika. Merendels sås en trediedel eller en fjerdedel mera korn, emot råg-utsädet å tunlandet.

3:o Årter både hwita och grå; de förra bruka ståndspersoner, och almogen de senare. Denna wårt sås aldrastörst om wåren, men mognar dock sist. En del hushållare hafwa försökt, at, då kålan än är i jorden, utså årter, och allenast med en harf ned: årla dem i jorden: ibland och i synnerhet uti torra år, har det lyckats och gifwit god afkastning, men stundom har den konsten ock slagit felt.

4:o Både winter- och sommar- hwete; det förra sås om hösten, jemte rågen, men wil ej särdeles lyckas, det senare sås om wåren med fornet, och wil något bättre fort, alt som wår, sådet det året wil trifwas.

5:o Hafra sås ej af många i åkrar, utan uti nyh uptagen lunda, och måst i gamla swedjor.

6:o Sådes- bårgrningen förrättas så lunda: med de öfwer alt i landet brukeliga handskårar, uptages såden, bindes i större och mindre band, som såttas i skylar at några dagar wädertorkas; sedan föres den på slåda i Rija, hwarest den under en jämn eldning, 4 a 5 dygn torkas, hwarefter tröskningen förrättas, helst af sju personer: en nedsätter såden isfrån rie- sparrarne och slår den i wagg; en breder sådes- banden i 2:ne rader på rie- golfwet; en afhugger axen med stamp- jern, wånne tröska, en skafar såden ur halmen och
utka

utkaſtar den genom rie-dörren åt en annan person, ſom ſammanbinder den i wiſſa färf-war och i lada förer. Detta arbetet går alt jämt fort, och får derwid ingen dröja eller lättjas; ty förſummar allenäſt en ſit göra, ſå måſte hela werket aſtanna, och kunna ſåles des ſju personer inom 5 a 6 timar aſtröſka 9 a 10 införda laß, ſom riorna i almänhet kunna barga.

På de ſtörre egendomarne finnas dock rior, hwari kunna rymmas 15 til 20 laß.

Denna arbets-inrättningen är den nyttigaste och bäſta, hwarföre ock landtmannen tillſkyndas den förmon, at all des gröda, wid Michaelis tid om höſten, är uttröſkad och inbargad.

S. 71. Uti medel-år, kan man räkna 6:te kornets åring, utom utſådet, af alla ſådes ſlag öfwer hufwud tagna, och öfwer hela ſocknen 8538 tunnor ſpannemåls aſkaſtning.

I ſocknen förtåras 5655 tunnor, ſom gör $2\frac{1}{2}$ tunna på person med ſmått och ſtort.

S. 72. At genom rothuggning göra någon mark frugtbärande, är aldeles obrukeligt, utan förrättar bonden all upodling, ſedan han aſſwedjat ſtället och upbränt all matjorden, hwilket han, i anſeende dertil tycker wara wälgjordt, at han under ſielswa förwandlings-tiden får dra någon frugt af ſit anwända ar-

bete, men besinnar ej, huru länge han måste göda och wänta, innan en sådan åker kom-
mer til jämlik häfd med den öfriga.

Planteringar.

S. 73. Humlan, som här i socknen när-
mast husen och i Ri-gårdar växer, är gan-
ska god, och täflar om företrädet med den bäs-
ta utländska; Skada är, at den ej planteras
mer än til eget behof och ganska ringa affalu.

Lin-sädd brukas äfwen, men ej mer än
hwad til egen förnötning kan åtgå. Hamp-
sås så mycket, som är nödig til de brukeliga
fiske-redskapens wid magt hållande.

Äf jord-frugter nyttjas rostwor, hwit-
och rot-kål; de förstnämnda sås måst i swedjor
midsommars-tiden, men de senare planteras
uti små wid byarna belägna täppor, sedan de
i små drif-bänckar upwuxit.

Potatoes triffas här ganska wäl; de
finnas måst hos alla ståndspersoner, men
almogen har än ej kunnat öfwertryga sig om
nyttan af deras bruk. Hos måsta delen
ståndspersoner finnas små krydd-täppor,
hwari de så och plantera några almänna
kryddgårds-wärter, men på Nockia, Ze-
wala, Carlberg, Nabolä och Mäckylä äro
äfwen wackra trågårdar anlagde, hwarest
wäxa

wåra Sireen, Kersbårs, och Äpletrån samt Win, och Krusbårs, buskar m. m.

Lieutenant Becken på Tewala har i sin trågård det Siberiska ärt-trådet, samt 20 års gammal Rhabarbara.

Den tiden afledne Herr Presidenten och Commendeuren Baron Boije bodde på Hats tanpå i Messuby socken, som ligger i närma- ste gränskapet, hafwa Mullbårs-trån i häd- kar i flere år derstädes bärqat sig, äfwen som hwarje år til full mognad, Meloner och Spar- ris här blifwit upbragte.

Denna ortens lin, och rof, frö borde nyttjas såsom rapsat til oljeslagerier, hwar- igenom mycken skog, som til pårtor eller bon- dens lius nu ätgår, kunde besparas.

Tobak planteras wid alla hemman och triswes wål, men huru nyttig den fryddan kan wara, sedan den blifwit så almän, at äf- wen en del äldre qwinsfolk och poikar af 14 och 15 års ålder bruka honom, lemna derhån.

Skog och Utmart.

S. 74. 1:0 Landmonen består af mer och mindre stenbundna marker, sand, åsar, sandmoar, slåtmarker, sidlånta ställen och fårr; här hafwa tallar, furur, björkar, gra- nar, alar, aspar, rönner, pilar, häggar,

lindar, almar, trer, törnbusskar, enar, hassel, lönn, widge, sälg, swarta och hwhita winbärsbusskar, alt efter den af Skaparen förundta ordning, intagit sina boningar.

2:o Skogen innefattar en widd af 67,403 tunnel. 12 $\frac{1}{2}$ kappl., hwilken, om den skulle samt delas emellan 181 hemman,inge hwarje 372 tunneland.

3:o Hushållningen med skogen är den uflaste; et omätteligt swedjande och deraf här-
rorande skogseldar; de hårligaste fururs utgalrande til pårtors görande, som tlena til almogens lysande den mörka tiden af året, hwilka måst äro ämnen til de bästa stormwerks-trän; en oförnuftig lös- och nåfwer-tågt, at blott för en enda bördas lös och några bitar nåfwer, fälla den hårligaste och bästa asp, ahl och biörk; et obetänkt och osparsamt byg-gande af flere onödige hus; äro orsaker til skogsödningen, som hos mindre delågande byar redan är så werkande, at de nödgas sakna nödigt timmer-sång: orsaken til dessa åter, har warit samfälligheten, som giordt, at hwar och en, med fulla krafter, beflitat sig om, at göra sig den förnämsta winsten deraf, som någonsin möjelig warit; i synnerhet hafwa sockneboerne under de påstående refningar, råflut med hwarandra, at genom swedjebyggen utöda skogen, hwarigenom återbrun-
let af

Det åfwen mycket kunnat lida, om ej storffif-
tes Delningarne med skynsamhet följt rätt
efter refningarne: men nu och sedan hwarje
åbo kommit til laglig besittning af sin enskilda
skogs-lott, har en helt annan hushålls- anda
blifwit rotad.

4:0 Utom den ringa båtnad, eller råttas-
re sagt skada, som bonden genom swedjande-
tillflyter, har han ingen utväg at göra sig
winning af skogen: aflågsenheten ifrån städer,
och en trög rörelse genom landet, hindrar af-
sättningen.

För några år sedan hände, at en bonde
fålde et mastesträd, och förde det med otroligt
besvär til Åbo, under förmodan at dermed
göra en stor marknad: men sedan det war
såldt och han hemkommen, fann han sig jäm-
merligen bedragen; ty blotta resan, beswä-
ret oräknadt, hade förtärt hela winsten.

Boskaps- skötslen.

S. 75. 1:0 Boskaps- skötslen idkas här
icke med särdeles sorgfällighet och omtänka;
ty det är et fel, öfweralt hos bonden, at han
håller större ladugård, än som swarar emot
hans höbohl, hwarföre boskapen, som desu-
tom är af nog smått slag, icke skattar som
sig borde.

2:o Håstarna härstädes äro af medel-
måttig storlek, och täfla om företrädet i styr-
ka, med de bästa dragare i Riket. Som
blotta höet ej wil räcka til, så utspisas det
med hackelse af halm och agnar, asplöf, ska-
lad rönnbark och i mycket nödfall, med sönder-
huggit granris.

I socknen finnas nu för tiden 565 hästar.

3:o Inga oxar brukas här, hwilka dock
med största fördel, både kunde och borde nyt-
tjas, så wäl til förslor som wid åkerbruket:
men utom det en bonde anser för nesligt, at
drifwa en ore, räknar han detta slags draga-
re för senfärdiga, utan at besinna, huru myc-
ket dragare laß et par oxar kunna draga, fram
för en häst, samt hwad gagn de göra i hus-
hållet, då deras förwandlings-tid infaller.

Några få ståndspersoner hafwa börjat
bruka oxar, hwarföre allenast 14 stycken fin-
nas i socknen. 4:o Allt som hemmanet är
stort til, håller bonden 6, 8 til 15 kor, men
på de större Herregårdar finnas 20 til 30
klafbundna nöt. De bästa kor miölka en
kanna i målet; de måsta miölka ungefär et
stop och der under. Gällan får bonde-qwin-
nan et lispund smör efter hwar ko om året,
som dock borde wara det minsta.

På samma sätt som om hästarna sagt
är, fodras koerna, allenast at dem, som
Elsk

Kalswat, och åfwen ibland annars, gifwes en spis, som kallas haudet. Den tilredes af sönderhuggna nåslor, rof och kålblad, hwilka upblandas med stamp och agnar, samt begiutas med liumt watn och någon del drank, hwaraf de må wäl. Orsaken at förfästen hellre af än tiltager i storleken, är den, at utom otillräckelig föda, kalsvarna knapt födas 14 dagars tid med mjölk, och än mindre få de di sina mödrar, som är nödigt, om man ej wil, at de skola wanslägtas. Kor äro i socknen 1233, ungnöt 594, och kalswar 405 stycken.

5:o Fåren äro helt små, af den almåna Finska arten, och räknar man af dem 2266 stycken i socknen.

Dansedt fåren klippas 3 gånger om året, fås ej mer än högst 3 marker ull af hwarje, hwartil en del föregifwa orsaken wara den, at när fåren gifwes mycket asp, löf och aspskaf, skola de wäl må bras, men falla sin ull. Måstadelen ståndspersoner hafwa försedt sig med får af Spansk art, de trifwas wäl och äro i flere hänseenden bättre än de Finska.

6:o Bockar och getter underhållas här och trifwas wäl; 1239 af dem finnas i socknen. Deras ringa föda, bestående af tallris, asp, ahl, och rön, löf, borde upmuntra landtman at underhålla flera.

7:o Gwin

7:o Swin, kreaturen, som här finnas, äro mycket små och 691 til antalet. De födas med tallbark, misne, drank och drasf.

8:o Enär nu 5037 kreatur hela 7 månader framfödas med 4159 parmar hö (S. 67.), som gör $\frac{4}{5}$ parn på stycket, kan lätteligen dömas, at de ej blifwa för wäl födda.

9:o Om sommaren betes boskapen i wildda skogen, af dertil legda wallhion.

10:o Åren 1761, 62, 63 och 66, måst uti Julii månader, uppades och graßerade en swår pest ibland hemtamda fånaden, Rutto kallad, som gjorde en gruswelig skada i socknen, och hwilken för den tiden aldrig warit bekant.

Det sistnämnda året störtade 299 kreatur, hwarigenom, efter et medelmåttigt åsatt pris, Birkåla sockens skada steg til 18,106 Dal. Ropp:mt, som gör i det närmaste 100 Dal. på hwart hemman.

År 1761 war dock det hårdaste året, ty då störtade måst hästar, så at ej hundrade funnos qwar i socknen, men i brist af förteckningar, kan hwarken det, eller de andra årens skada upgifwas, som wißerligen mångdubbelt öfwerstiger den öfwannämde.

Orsakerna til, och botemedel emot denna sjukdom, som samma år war almån öfwer hela landet, hafwa andra widlyftigt om-

talt

talt och beskrifwit, at jag derwid icke behöfver uppehålla mig; så mycket kan jag allenast säga, at de nyttjade botemedlen icke werkat efter önskan, hwaraf jag sluter, at orsakerne til sjukdomen än icke til fullo äro upptäckte.

Diur: Fång.

§. 76. 1:o Elgar fångas här ibland tillfälligtwis, då de genom simmande ärna sig öfver någon stor sjö, men om wintrarne, då diup snö fallit, och en hård skara om wärent deröfver fäst sig, dödas de mycket af skid-löspare med böja och lod.

Wargar, Elgens glupskaste fiender, anställa öfwen efter honom ordentelig jagt; då händer som oftast, at Elgen kommer til byarna, i mening at rädda sit lif, men hans öde blir dock at mista det.

2:o Björnar och Wargar göra ibland mycken skada, men wiå är äro de nog sålsynta. De förra skiutas måst om wärent i hide, och de senare på utstälte ludar om wintern. Om Björnen är märkt, at de somrar, då mycken äska höres, som förmodeligen måtte oroa honom, är han wildare och benågnare at göra skada, än annars. Likaledes då han på marken dödar något kreatur, och sedan nedgömmet det i något käll eller måsa, skal han

han inom 9:de dygnet komma igen at uptaga det; hwarföre han, antingen genom upgilrade böfver, eller genom lurande å någon i höga trån upbygd lafwe, som oftast blir fäld. Men gömmer han ej sin åtel, så wäntas hans återkomst förgåfwes. I samma fall, tror mången enfaldig, at bövern af någon elak meniska blifwit utskickad, at göra honom skada.

3:o Loar och Mårdar efterjagas med hundar på sporr-snö. Ultrar och Menckar*) skutas åfwen på sporr-snö, men utan hundar; Gylfras fås sållan och af en händelse, men Råfwen, ehuru ilparig, måste dock oftast stupar wid luder.

4:o Harar skutas med böfa, dels fångas de med fällor och snaror.

5:o Utas wilda foglar fångas här. Elädrar, Orrar, Hierpar, Skogsdufwor och Snöripor, dels med snaror och donor, dels skutas de ock om wären på sina lekställen, som är en emot det almånna bästa stridande osed, hwarföre den ock borde håmmas, med det i Kongl. Påbudet emot diurs och fogels fångande utsatte wites skärpande, samt för brytarens allwarsamma afstraffande.

6:o Rufs

*) Menck, *Viverra lutreola ore albo* Linn. på Finska *Tuhcuri*, et litet diur, som finnes i Finland, men ej på wästra sidan om Östersjön, är beskriwit uti Kongl. Wetenskaps Academiens Handlingar för år 1759. Det är af Utter-släktet.

6:o Rof-foglar skiutas ej oftare än af
händelse, äfwen så Swanor, Tranor och
Wiligåh.

Fiskeri.

§. 77. Ehuru denna socken, på sätt i
19. §. omnämndt är, finnes upfylld med stora
träsk, insidar, åar och bäckar, samt til utseens
det mycket liknar en fördelaktig skärgård; så
äro de dock ej så fiskrika, som de efter gam-
mal sagan i äldre tider varit. Orsaken til
fiskens alliga aftagande lårer utan twifwel
wara et lodetänksamt och ovarsamt fiskande
under lektiderna. En del almoge påstå, at
sedan rensningar uti Wijs och Näckla for-
sar blifwit förrättade, skal fisken oändeligen
minskats, om ej aldeles försvunnit ur Pyhä-
sjerwi siö; men at tillfriskwa sådant ström-
rensningen, strider emot bättre estertänka,
ty om någon del af wätnet bortflutit, har fi-
sken derföre ej följt med, men at fisken måst
öfvergifwa många gamla lekställen, det må-
ste man medgifwa, och tillika otwunget finna,
at han nödgas förse sig med andra; samma
fiagan föres äfwen af dem som bo wid Nä-
sijärfwi, men de kunna ej fylla på litet wät-
ten, ty der har ingen strömsrensning fält wat-
ten-horizonten.

2:o Fiskeriet idlas på flerehanda sätt. Om våren under siö-lofningen fångas gäddor och abborrar med ryfidor och mierdar, som utsättas på lång-grunda wass-stränder i å och bäckes-mynningar.

Samma tid upsnappas ock is-gäddan nog ofta med liustrande, hwilket så höst som vår, nog almant brukas. Not drages åfwen alla tider på året, så länge öpet watten är, då gäddan, abborn, braxen, sil, mört, id och löjor wanka. Med en serskilt gjord not, fångas norf under lektiden om våren, då åfwen under Reho Capellans-bohl, i Buzelte ström samt i Näckla forf, under Hafwisto, Lucilla och Karfwola byar, håfwas norf, ibland nog fördelaktigt. Uti Veråfunda Capell fångas höste-tiden muickar (et slags sil) med not, hwilket fiske tilförene och i åldre tider warit nog indragtigt, men nu aftagit. Af denna fiske-art fås den bekanta muickrommen, som, hwad smaken angår, nog kan åtas för cawiar. Krokar nyttias åfwen, hwarmed, utom annan swålg-fiske, ibland åfwen fås ål och lax; kattsor äro här icke eller obekanta.

3:o Kråstor äro här til en stor myckenhet, så at de mera skada än gagna; i synnerhet tillsoga de frof-fisket mycken olägenhet.

4:o Sin

4:o Sin not doppa några i tiår-watten, och fiske-nåt foka de med gran-kåda och watten, hwaraf de skola blifwa waraktigare.

Landtmanna flögder.

S. 78. Efter årstiderna, inrättar Landtman sit arbete. Om wåren syfjelsättes han med fastweds hygge för hela året, husbyggnad, gårdande omkring åkrar och ångar, åkerbruket til wårsådet, swedjors huggande och brännande, ångars rödjande, fiskebragders botande, fiskande och mera dyligt.

2:o Sommaren, som är kort, syfjelsätter landtman så mycket mer. Då har han at göra med trådes-återn, plöjande, förände och beredande til sänings-tiden, dikande, nåfwer- och bast-flående, löfbrott, höbårgning, skördande och utsäde.

3:o Om hösten fortsäres med skördandet, sådens bårgning och afströfning, allahanda jordfrugters insamlande, linets och hamrans bråfande och beredande m. m.

4:o Winter-arbetet är, at försårdiga allahanda redskap til jordbruket, trä-kåril, verktyg och pårtor, hwarmed de lysa sig hela wintren; at slåpa hem timmer och wed, förfla spanmål til städer och marknader m. m.

5:o Qwinno-syslorne äro, at ansa späda barn: at afegna rå-ämnen, ull och lin, til

werka hwarjehanda flådes-plagg, som til egen förnötning tarfwas, sköta boskapen, bryggga och baka, samt wårda de öfriga mindre hushålls-sysslorna.

6:o Husbyggnaden hos almogen är widlyftig och i åtskilligt skild ifrån andra orters. Merendels äro wid hwarje gård, hwars plan gemenligen är trång och mindre rymlig, tvåanne porten, utan någon skorstens-pipa, hwar igenom de wid hwarje eldning blifwa rökfulle, då röken utgår genom dörr och gluggar; men en del hafwa redan börjat i dem anlägga ugn med skorstens-pipa och små fenster, hwilka i anseende til sin goda wärma äro artiga winterrum, en så kallad fremmande stufwa, dels med dels utan kammare, en bagar-stufwa, badstufwa, stegerhus eller så kallad kåta, som påserar för köf, 3 a 4 bodar, 3 til 4 wistehus, stall, 2:ne rior och rie-lador, agnhus, flere få-get-får- och swin-hus med sina lador och små hyblen. Alla dessa hus finnas måst enstakade och äro sällan öfwer tvåanne bygda under et och samma tak. Husen äro tämmeligen wäl uptimrade, men alltid något widare öfswantil, på det regnwatnet måtte så mycket bättre afseinna, samt alla täckte med nåfwer och takwed. För betydande, och i anseende til sina skadeliga följder, tidig rättelse tarfwane fel, wid bygnads-sättet, kunna följande omständigheter anses.

1:o At

1:o Att sällan något groft och waraktigt timmer tages til husbyggnad, endast för lått beten wid förseln och uptimringen; deraf händer, at til hwart hus måste anskaffas flere stockar til antal, och at dessa, såsom ägande mindre fasts och tätthet, sällan hårda ut längre tid än högst 12 och 15 år i fåhus, 15 a 18 i bonings och eldrum, och 20 a 30 i bodar och uthus, hwilket dock utgör knappast trediedelen af den tid, som et med mera försiktighet anlagdt och förwaradt trähus, kan stå och wara brukbart. Timmerskogen, som utom des oförswarligen slöses och ödes, kommer således härigenom at tilgripas, icke allenast ymnigare, utan ock oftare än annars behöfwas skulle.

2:o Att måstadelns alla hus, fastän stälte på fyra hörnstenar, likwål komma at ligga på bara marken, emedan knutstenarna såsom ganska låga, redan första året tryckas under jordbrunnet, emot hwilket de understa stockwarfwen taga så mycket snarare röta, som de öfwen blifwa inbäddade uti upkastade mullsbänkar; deraf förorsakas sedan inom få år, husets siunkning til andra och tredie stockwarfwet, då ägaren för anlåtes, icke utan stort besvär, at antingen uprjippa eller aldeles fullkasta detsamma, för at kunna förse det med nytt underlag, så framt den öfriga delen deraf annars kan wara ofskadd, som dock nog sällan händer; emedan

3:o Ut boningsrummen, de så kallade pörten tillika med rior och badstufwor, icke wara försedde med mellantak utan med skurtak alla. Dessa, såsom i det möjligaste tätt gjorda, medelst ymnig pålagd måssa under takwedens tryckning, kunna wäl upfylla hufwud, ändamålet, men medföra dock den olägenhet, at, enär anläggningen deraf, icke skedd med erforderlig laggränhet, som är swårt at kunna träffa, förmedelst den igenomdrifwande starka wärman, den om wintertiden utanpå liggande snösmältning, och watnets rinnande utför wäggar och knutar, förorsakar och åstadkommer deras förrutnande inom få år.

4:o Ut timmerstockar, sålde och framskaffade för någon å nästa år tiltänkt bygnad, alltid lemnas sommaren öfwer liggande i sin bark; trädets naturliga fuktighet får då icke bortdunsta, utan innesångd i den tätta barken stannar emellan den samma och trädet, samt igenom luftens wärma förwandlas til et syrligt ämne, som drar sig in uti trädets yta, och lägger der en oförnekkelig grund til den snart nog derpå följande oförmodade rötan. Lador uppå hemmanen äro fler och färre, 20 til 30 stycken; de äro uptimrade af smått timmer med ganska glea wäggar, ungefärligen en aln ifrån marken, på det wäddret må hafwa tillfälle at spela igenom på alla ställen, samt täkte
med

med bräder af flusna och tålgda timmerstockar. Dessa öda mycken ung skog.

7:o Bygnaden hos ståndspersonerne är mera beqväm och bättre inrättad, i synnerhet på socknens Prestegård och några Herregårdar wacker och wäl inrättad.

8:o Båtar göras af en del, och af en annan köpas. De här brukelige äro med 2, 3 til 5 par årar, ganska lätta och wiga at ro med; men alla utan köl, och styras med en bred åra.

9:o Tegel slås och brännes af alla hemmansbrukare, til egen förnödenhet: men kalkbrott finnes hwarken i denna socken, eller norra delen af Blörneborgs Län.

10:o Ingen träbrännes i socknen, ehuru det med större fördel här kunde ske, än i Ruovesi socken, hwarifrån bonden, på 12 til 15 mils wäg, släpar mycken trä på winterföret, til denna och fringliggande socknars förnödenhet, samt sedan den, som här ej kan förnyttas, til Åbo, som för mången gör 30 mils wäg.

11:o Bräder sågas på de å Wijs och och Tewala Gåtesgårdar anlagda sågar: men affåttningen är ringa. Allmogen flyfwer och tälger sina bräder af de rakaste och bästa furustockar, som är et ibland medlen til skogarnas utödande. En tolst goda sågbräder kan här köpas för 24 skill.

12:o En urgammal sed är det, at bonden betalar en legd dagswerkare om sommaren och hösten med en kappa råg, utom maten som han förtärer, och kan således et legd dagswerke nu för tiden minst räknas til åtta skilling, som bewisar, at et dagswerke kostar öfwer des wärde.

Landtmanna Handelsn.

S. 79. 1:o Dels på Harju, dels på Wesilar marknader förnyttas litet bostap, smör, talg och fläsk. Dels wid Krono-Bränneriet i Tammerfors stad, dels i Åbo, säljer bonden sin spannmål, som är den enda och förnämsta waran, hwarmed han kan skaffa sig penningar, til räntans och Krono-utskyldernes afbetalning. Ifrån sistnämde stad, hemtar han salt, jern, stål, tobak, strömming, kalf och något annat smått.

På Tössala marknaden, tillbyter sig mången af skår-bonden salt fisk, emot spannmål, hwilken wara alltid här galler några daler mer på tunnan än i städerna.

2:o 3 år, har här i socknen en tunna råg kostat 3 Riksdal. 16 skill., en tunna korn 2 Riksdal. 32 skill., hafra 1 R:dal. 32 skill., ärter 2 R:dal., 1 lispund smör 1 R:dal., talg 1 R:dal. och et lispund fläsk en half R:dal.

En parm hö kostade 4 R:dal., hwilken dyrhet, äfwen som förledit års otroligen swaga

ga höwärt, ingen i manna-minne sig kan erindra.

3:o Alt främja och understödja Jurikes handeln här i landet, blef wäl af Rikssens Ständers Kamars-Economie och Commerce-Deputation wid 1741 års Riksdag en föping eller upstad föreslagen wid Pispala by här i socknen; men sådant kom ej til verkställighet förr än under wår nu Regerande Allernådigste Konungs högst hugneliga wærelse i Finland, då genom Resolution af den 6 Junii 1775 en stads anläggande i Näder blef faststald wid Tammerfors ström, som är en fiædedels mil ifrån Pispala.

Ifrån norra delen af Biörneborgs Län samt Kuorwesi och Keuru socknar, Österbotn och den aflågnaste norra delen af Sawastehus Län, är på ena sidan 12 a 15 samt på andra sidan, som wetter til östra delen af Sawastehus land, 7 a 8 milis måst segelbar båtled til dens na nya stad.

Huruwida härifrån än widare en båtled kunde öppnas til Biörneborgs stad, derom är uti 19. S. omrördt: och at landet af en sådan dråpelig författning, skulle både til landtskötselens och handaslögdernas upkomst, som och inhemska handelens utwidgande, hemta mångfalt nytta och fördel, derom är icke något trolswel, utan fast mera tyckes detta wara säkraste

och hufvudsakeligaste medlet, at uphielpa hushållningen och öka folkhopen i denna widsträckt och ifrån städer aflågsna landsort; imedlertid fågnar sig almänheten med godt hopp om werkställighet deraf, sedan Kongl. Maj:t i Nåder redan låtit göra en början med durchfartens öppnande wid Niskala by i Lempälå socken, som ifrån denna är twänne mil belågen, och efter hwars fullbordan, communication imellan Tammerfors och Sawastes bys städer således är öpnad.

